

การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการ
วัฒนธรรมประเพณี : กรณีศึกษาประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง
ชุมชนย่อยที่ ๔ จังหวัดจันทบุรี

**Participate to cultural network and community for cultural
management : Case study Buddhism custom named “ Ting Kra jad”
at Shrine , Lower Market (Talad – lang) ,Minor community No.4
Chanthaburi Province.**

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี : การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรม และชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรมประเพณี : กรณีศึกษาประเพณีทิ้งกระจาด ศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ชุมชนย่อยที่ ๔ จังหวัดจันทบุรี (The Research Study of Participate to cultural network and community for cultural management : Case study Buddhism custum named “ Ting Kra jad” at Shrine , Lower Market (Talad – lang) , Minor community No.4 Chanthaburi Province.)

อาจารย์ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.ภัสวดี นิตินทรสุนทร , ๖๘ หน้า

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์(๑) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมและชุมชน ในการบริหารจัดการงานประเพณีทิ้งกระจาด ในชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของชุมชนในพิธีกรรมงานประเพณีทิ้งกระจาด ของชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

กลุ่มตัวอย่างคือ พระสงฆ์จีน (อนัมนิกาย) ๑ รูป ผู้นำในชุมชน ๑ คน กรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ๒ คน ประชาชนชาวบ้าน ๑ คน ประชาชนในชุมชน ๒ คน และกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี ๓ คน รวม ๑๐ คน จัดเก็บข้อมูลโดย (๑) การสังเกต (๒) การสัมภาษณ์ แบบกลุ่ม (๓) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดย (๑) การวิเคราะห์เนื้อหา (๒) การจัดเวทีเสวนาค้นข้อมูลผู้ชุมชน

ผลการวิจัยสรุปว่า

๑. การบริหารจัดการงานวัฒนธรรมประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่างชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี มีการดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการซึ่งมาจากบุคคลที่อาสาสมัครเข้ามาบริหารงาน เป็นวาระ ๑ ปี สำหรับองค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมและชุมชนจะมีส่วนร่วมในเรื่องการบริหารทรัพยากรเพื่อเป็นทุนของงานประเพณี

๒. คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีบทบาทในเรื่องพิธีกรรมประเพณีทิ้งกระจาด ซึ่งไม่ใช่เรื่องนำวิตกกังวล เนื่องจากแก่นสาระสำคัญของประเพณียังคงสืบสานอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง

หัวหน้าโครงการ	นายสมชาย ลักษณะกุลทล	ลายมือชื่อหัวหน้าโครงการ.....
ประเภทสื่อ	พิธีกรรม	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ปีงบประมาณ	๒๕๕๑	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

ABSTRACT

Cultural Office Of Chanthaburi : The Research Study of Participate to cultural network and community for cultural management : Case study Buddhism custom named “ Ting Kra jad” at Shrine , Lower Market (Talad – lang) , Minor community No.4 Chanthaburi Province.)
Consultant Professor : PhD Passawalee Nitikarasetunthorn, 68 pages.

The objective of this research were; (1) Educating participants in Cultural and Community Networks and Organizations. Ting Kra Jad Management and Organizations at Sub Community No.4 Tambon Watmai, Muang Chanthaburi District, Chanthaburi Province. (2) The role of educating the community about the Ting kra jad Ceremony at Sub Community No.4 Tambon Watmai, Muang Chanthaburi District, Chanthaburi Province.

The sample of the group were, a Chinese Monk (Anumniguy), a Community Leader, two Lower Market Shrine Committee members, a local Philosopher, two members of the local community, and 3 members of the Council of Cultural Affairs Committee . A total of 10 people. We have stored the information by; (1) Observation (2) Group Interviews (3) Executive nterviews Analysis of Information (3) Subject Analysis (3) Discussing Community Information.

The findings of this study were : 1. Ting Kra Jad Management and Organization at Sub Community No.4 Tambon Watmai, Muang Chanthaburi District, Chanthaburi Province. Managed by a Committee who are Volunteers and work for a period of 1 year. A network of Cultural and Community Organizations who participate in giving donations for merit.

2. A majority of the Community are not involved in the Ting Kra Jad Ceremony, but as it has a strong Cultural Custom, this Tradition will continue.

Director of Projects :	Mr Somchai Laksanakunton	Director of Projects Signature
Public Research :	Ceremony	Consultant Professor Signature
Budget year	2551	Associate Consultant Professor Signature

สารบัญ

	หน้า
สารบัญภาพ.....	ข
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
ความสำคัญของปัญหา.....	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๒
ขอบเขตในการศึกษา.....	๒
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๓
บทที่ ๒ วรรณกรรม.....	๔
ความหมายวัฒนธรรม.....	๔
ความหมายประเพณี.....	๕
แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม.....	๖
เครือข่ายทางวัฒนธรรม.....	๒๑
แนวทางการดำเนินงานวัฒนธรรม.....	๒๓
แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ.....	๒๘
ประเพณีที่กระจาด.....	๔๓
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีการวิจัย.....	๕๐
รูปแบบการวิจัย.....	๕๐
ประชากรที่ศึกษา.....	๕๐
เครื่องมือการวิจัย.....	๕๐
วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๑
บทที่ ๔ ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	๕๓
ผลการศึกษา.....	๕๓
ข้อสรุป.....	๕๘
ข้อเสนอแนะ.....	๕๘
บรรณานุกรม.....	๕๕
ภาคผนวก.....	๖๒
รายชื่อกลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูล.....	๖๓
ภาพพิธีกรรมการทิ้งกระจาด.....	๖๔

สารบัญภาพ

	หน้า	
แผนภาพที่ ๑	แสดงความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม	๑๗
แผนภาพที่ ๒	แผนภูมิเครือข่ายทางวัฒนธรรม	๒๖
แผนภาพที่ ๓	แสดงสามเ้าของการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้าน	๒๘
แผนภาพที่ ๔	ความหมายของสื่อพื้นบ้าน	๒๙
แผนภาพที่ ๕	ต้นไม้สื่อพื้นบ้าน	๓๐
แผนภาพที่ ๖	ความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้กับดิน	๓๐
แผนภาพที่ ๗	การวิเคราะห์บริบทชุมชน	๓๑
แผนภาพที่ ๘	การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อพิธีกรรม	๓๓
แผนภาพที่ ๙	การวิเคราะห์สื่อการแสดง	๓๔
แผนภาพที่ ๑๐	การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อวัตถุ	๓๔
แผนภาพที่ ๑๑	ต้นไม้แห่งคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน	๓๕
แผนภาพที่ ๑๒	การวิเคราะห์คุณลักษณะของผีป่วนจังหวัดลำปาง	๓๖
แผนภาพที่ ๑๓	ต้นไม้คุณค่าของผีป่วน	๓๖
แผนภาพที่ ๑๔	การปรับประยุกต์ของเพลงโคราช	๓๗
แผนภาพที่ ๑๕	หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน	๓๗
แผนภาพที่ ๑๖	การวิเคราะห์หน้าที่ของหมวกกูด้อย	๓๘
แผนภาพที่ ๑๗	กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน	๓๘
แผนภาพที่ ๑๘	กระบวนการสืบทอดพิธีเหยา	๓๙
แผนภาพที่ ๑๙	กระบวนการทำงานวัฒนธรรมท้องถิ่น	๔๐
แผนภาพที่ ๒๐	การเปรียบเทียบต้นไม้แห่งคุณค่ากับประเพณีทิ้งกระจาด	๔๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความสำคัญของปัญหา

ผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีความหลากหลายและรวดเร็วในการรับข้อมูลข่าวสารก่อให้เกิดความไม่สมดุลในการพัฒนา และส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมามากมาย อาทิ ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาว่างละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ปัญหาการใช้ความรุนแรง ปัญหาการว่างละเมิดและเบียดเบียนทางเพศ ปัญหาครอบครัวแตกแยก ความหย่อนยานในด้านคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม นับเป็นโรคร้ายที่เกิดขึ้นในสังคม และนับวันจะทวีความเข้มข้นขึ้นทุกขณะ หากไม่ได้รับความสนใจ เยียวยา หรือหาทางระงับการแพร่ระบาด ในที่สุดแล้วสังคมจะเข้าสู่ภาวะวิกฤติ บั่นทอนความสงบสุขของชีวิต

ในปัจจุบันจะเห็นว่าทุกคนร่ำร้องต้องการเห็นพฤติกรรมของคนในด้านบวก ซึ่งหมายถึงการมีวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความรักสามัคคี ความเอื้ออาทร ความรับผิดชอบ มีความกตัญญู ความเสียสละ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งที่ดีที่ทุกคนในสังคมปรารถนา นั่นหมายถึงภาพของความสงบสุข ร่มเย็น เป็นสุข เหตุผลที่ทุกคนร่ำร้องอยากเห็น แสดงให้เห็นว่าสังคมมีสภาพปัญหาร้ายแรงถึงขั้นต้องการเยียวยาจากหมอ หรือผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้น ๆ

เพื่อให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขในระดับหนึ่ง (ที่พึงปรารถนา) ผู้ศึกษามีแนวคิดที่ช่วยสังคมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยให้นัยสำคัญกับคำว่า “วัฒนธรรมประเพณี” ว่าจะเริ่มจุดเริ่มต้นทำให้สังคมดี หรือเลวได้ เพราะวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตที่เกิดจากหน่วยที่เล็กที่สุด คือ “คน” หากปัจเจกชน ครอบครัว ชุมชน สังคม มีวิถีชีวิตที่ดีงาม หรือมีระเบียบแบบตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของสังคม ย่อมส่งผลให้สังคมเป็นสุขได้อย่างยั่งยืน สำหรับชนบประเพณีในชุมชนต่าง ๆ หากได้ร่วมแรงร่วมใจของทุกฝ่ายโดยเฉพาะคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ตลอดจนองค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องได้มาร่วมบริหารจัดการงานวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นชุมชนของคนให้ขับเคลื่อนเป็นไปตามเป้าประสงค์ของแก่นสาระสำคัญที่มักแฝงคุณธรรม จริยธรรม อยู่ในพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ ก็อาจช่วยส่งเสริมให้สังคมอยู่อย่างเย็นเป็นสุขได้ดัง เช่น สังคมในยุคของบรรพบุรุษ รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราแต่เก่าก่อน จึงได้จัดทำโครงการวิจัย “การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการ

วัฒนธรรมประเพณี : กรณีศึกษาประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง (ชุมชนริมน้ำ) ชุมชนย่อยที่ ๔ จังหวัดจันทบุรี”

สำหรับเหตุผลที่ผู้วิจัยและคณะได้ร่วมกันพิจารณาเลือกเอาชุมชนตลาดล่างริมน้ำ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่ในการวิจัย เนื่องจากชุมชนดังกล่าว และชุมชนบริเวณใกล้เคียง เป็นชุมชนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์จีนอาศัยอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนเมือง โดยปกติแล้วจะมีสายสัมพันธ์ที่เปราะบาง และคนแต่ละกลุ่มต่างคนต่างอยู่ การมีสื่อพื้นบ้าน ประเพณีทิ้งกระจาดที่ชนชั้นมีฐานะเศรษฐกิจทำทานกับคนกลุ่มอื่น ทำให้เห็นการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนต่างกลุ่มเศรษฐกิจ หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ จะได้เห็นบทบาทของสื่อพื้นบ้านที่ทำหน้าที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม อันสร้างสรรค์ให้กับชุมชนได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการงานประเพณีทิ้งกระจาด ในชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของชุมชนในพิธีกรรมงานประเพณีทิ้งกระจาด ของชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

๓. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมและประชาชนในการบริหารจัดการงานวัฒนธรรม : กรณีศึกษาประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง (ชุมชนริมน้ำ) ชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี ขอบเขตการวิจัยมี ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ ประชากร เป็นประชาชนในชุมชนย่อยที่ ๔ (ในบริเวณชุมชนริมน้ำตลาดล่าง) ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นกลุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจงประกอบด้วย พระสงฆ์จีน (อนัมนิกาย) ๑ รูป ผู้นำชุมชน ๑ คน กรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ๒ คน ปราชญ์ชาวบ้าน ๑ คน ประชาชนในชุมชน ๒ คน และกรรมการสภาวัฒนธรรม ๓ คน รวมทั้งหมด ๑๐ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

๓.๓.๑ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรม

๓.๓.๒ การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง แบบสนทนากลุ่ม (Focus group)

๓.๓.๓ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth Interview)

๓.๔ วิธีวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

๓.๔.๑ การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

๓.๔.๒ การจัดเวทีเสวนาค้นข้อมูลผู้ชุมชน

๔. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๔.๑ ทำให้องค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมและประชาชนในชุมชนย่อยที่ ๔ มีกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารงานด้านวัฒนธรรมในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

๔.๒ ชุมชนให้ความสำคัญงานประเพณีท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

วรรณกรรม

๑. ความหมายของวัฒนธรรม

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิต วัฒนธรรมจึงมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงมีผู้ให้ความหมายคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้หลากหลาย ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้ให้ความหมายว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต อธิการบดีในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๔๔ :๑๒) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้หลายนัย ดังนี้

“วัฒนธรรม” หมายถึง ผลรวมของการตั้งสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

“วัฒนธรรม” หมายถึง การตั้งสมประสงค์ ประสงค์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ได้ช่วยใ้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อกันมาและเป็นอยู่อย่างที่เป็นในปัจจุบัน

“วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ๆ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกันวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรม มีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผน และทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

จากความหมายของวัฒนธรรมที่แสดงไว้ข้างต้นนั้น ล้วนแต่มีความหมายและมีคุณค่า ทั้งสิ้น และยังมีการชี้ให้เห็นในแง่มุมที่ต่างกันของวัฒนธรรม ฉะนั้นในการดำเนินงานวัฒนธรรม จึงเป็นการดำเนินงานเพื่อให้เกิดผลต่อชีวิตของคนในชาติ โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การ เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลและยั่งยืนระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับ สภาพแวดล้อมและธรรมชาติคนไทยทุกคนจึงควรตระหนักในความจำเป็นที่ต้องใช้วัฒนธรรมเป็น พื้นฐานสำคัญในกระบวนการพัฒนาร่วมทั้งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรม และศึกษาหาความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจซาบซึ้งและภาคภูมิใจในภูมิปัญญา ค่านิยม แบบแผนอันดีงามแห่งวิถีชีวิต แบบไทยตลอดจนช่วยกันเผยแพร่วัฒนธรรมและร่วมแรงร่วมใจกันที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่ง วัฒนธรรมอันดีงามของชาติไทยไว้สืบต่อไป

๒. ประเพณี

มีผู้ให้ความหมายและขอบข่ายประเพณี ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๔๑ : ๒๐-๒๒) ประเพณี คือ ความ ประพฤติที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบอย่างเดียวกัน เป็นระเบียบแบบแผนที่เห็น ว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ และมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ประเพณี เกี่ยวกับการเกิด หมั้น แต่งงาน บวช ปลูกบ้าน เป็นต้น

ประเพณีมี ๓ อย่าง คือ

- **จารีตประเพณี** เป็นประเพณีเกี่ยวกับศีลธรรม และสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม มีการ บังคับให้กระทำ ถ้าไม่ทำก็ถือว่าผิดหรือชั่วต้องมีการลงโทษ เช่น ลูกควรกตัญญูกตเวทิต่อพ่อแม่ ไครอกตัญญูก็จะเป็นที่สาปแช่งดูหมิ่นเหยียดหยามของคนทั่วไป เป็นต้น

- **ขนบประเพณี** เป็นประเพณีที่ได้มีระเบียบแบบแผนวางไว้โดยตรงและโดยอ้อม คือ **โดยตรง** ประเพณีที่มีระเบียบกฎเกณฑ์พิธีต่าง ๆ กำหนดไว้ชัดเจน เช่น ระเบียบแบบแผนของ ทางราชการ ระเบียบแบบแผนด้านการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น **โดยอ้อม** เป็นประเพณีที่รู้กันโดยทั่ว ๆ ไปไม่ได้วางไว้แน่นอน แต่ที่ปฏิบัติได้เพราะมีการบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น แห่นางแมว การไหว้พระจันทร์ การทำบุญทิ้งกระจาด เป็นต้น

ขนบประเพณีจึงเป็นเรื่องที่กำหนดให้ปฏิบัติต่อมาจนกลายเป็นประเพณี แต่ก็อาจ เปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา เช่น การแต่งงานในปัจจุบัน ส่วนมากไม่นิยมจัดขันหมากแบบมี พิธีรีตองมากอย่างแต่ก่อน เพื่อประหยัดเวลาและสะดวกต่อการจัด

- **ธรรมเนียมประเพณี** เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดา ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือน ขนบประเพณี ไม่มีผิดถูกเหมือนจารีตประเพณี เป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันมาจนเกิดความเคยชินจนไม่

รู้สึกเป็นภาระหน้าที่ ถ้าทำผิดบ้างก็ไม่ไช่เรื่องร้ายแรงอะไร นอกจากเห็นว่าเป็นผู้ไม่รู้จักกาลเทศะ เช่น การทำความเคารพผู้ใหญ่ ไม่ส่งเสียงดังในที่ประชุม เป็นต้น

สามารถ จันทรสุริย์ และกรณี อัญชุลี (๒๕๔๑ : ๒๓) ได้ให้ความหมายประเพณี ดังนี้ ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่ปฏิบัติสืบต่อมาเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมปรากฏเป็น ลักษณะ ๓ อย่าง คือ

- **เอกนิยม** หมายความว่า กำหนดให้มีประเพณีใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เหมือนกัน ไม่มีประเพณีหลากหลายที่ต่างกัน

- **พหุนิยม** หมายความว่า กำหนดให้มีประเพณีแตกต่างกันหลากหลายต่างกลุ่มต่างมี ประเพณีเป็นของตนเอง ไม่จำกัดจำนวนของประเพณี

- **สัมพันธนิยม** หมายความว่า กำหนดให้ประเพณีของชนชาติต่าง ๆ สัมพันธ์กัน มีของเก่าเป็นพื้นบานบ้าง มีของใหม่เข้ามาปะปนบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย

สรุปประเพณีแบ่งออกเป็น ๓ ชนิดคือ **จารีตประเพณี** เป็นสิ่งที่ถูกหลานของบรรพชน ต้องกระทำสืบต่อกัน หากไม่ทำถือว่าผิดศีลธรรมของสังคมอย่างร้ายแรง **ขนบประเพณี** เป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของกฎระเบียบขององค์กรต่าง ๆ ที่คนในองค์กรนั้นต้องถือปฏิบัติ และ **ธรรมเนียมประเพณี** เป็นที่นิยมปฏิบัติ ถ้าปฏิบัติถือว่าเป็นผู้มีมารยาดี ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่ผิด

๓. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๓.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปรัชญา เวชสารรัชช (๒๕๓๐ : ๑๐๑) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การที่ ประชาชนหรือชุมชน หรือองค์กรของประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการพัฒนาใน ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอน ในรูปแบบของการตัดสินใจในชีวิตของตนเอง ในการ จัดการเกี่ยวกับทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตในทุก ๆ ด้านของตนที่เป็นอยู่ในดีกว่าเดิม

พัชรี สีโรรส (๒๕๔๖:๘) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเปลี่ยนข้อมูลและ ความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับ โครงการที่เหมาะสมที่ยอมรับ ร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและ ประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้-เรียนรู การปรับเปลี่ยน โครงการร่วมกัน ซึ่งจะ เป็น ประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

กรมปกครอง (๒๕๔๓: ๗๗) ได้สรุปการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นหลักการ และวิธีการในการทำงาน ช่วยให้สมาชิกได้เรียนรู้ด้วยการกระทำ (learning by doing) เป็นการ เสริมสร้างประสบการณ์ให้แก่สมาชิกได้รู้จักคิดเป็น ทำเป็น นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยให้สมาชิกมี ความรู้สึกเป็นเจ้าของของกิจกรรมนั้น ๆ (sense of belonging) ทำให้เกิดความรู้สึกหวงแหนและ บำรุงรักษางานที่เกิดจากความร่วมมือของตนเองด้วย

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๓๖ : ๒๕) ให้ความเห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การ ปฏิบัติและการรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุก คนมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็น ที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันก็ต้องยอมรับความ บริสุทธิใจด้วยว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

พรศักดิ์ พัทธพจนารักษ์ (๒๕๓๔ : ๕) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคล เข้าประชุมและปฏิบัติกิจกรรมตามที่องค์การหรือสมาคมกำหนดไว้ การเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม ในองค์การนั้นมีเหตุผลแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและจุดประสงค์ขององค์การด้วย มีบ่อยครั้งที่พบว่าผู้ที่มีฐานะดีมักเข้าร่วมกิจกรรมขององค์การเพื่อประโยชน์อาชีพของเขาเพื่อที่จะ ทำธุรกิจของเขาก้าวหน้า บางครั้งเข้าร่วมในองค์การเพราะเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูง จึงถูก ธุรกิจกดดันให้เข้าไปร่วมเพื่อว่าองค์การจะได้รับประโยชน์ หรือได้รับเกียรติที่มีรายชื่อเขาอยู่ใน องค์การ

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (๒๕๓๓ : ๑๕-๒๐) ได้สรุปรวบรวมความหมายจากเอกสาร ที่สำคัญ ๆ โดยได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามลำดับ จากความหมายที่กว้าง ๆ ไปสู่ความหมาย ที่เจาะจงเพื่อให้เห็นข้อแตกต่างในการตีความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ว่าความคิดเห็นนั้น มีความแตกต่างกันอย่างไร

๑) การมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาถึงการมีส่วนช่วยเหลือโดยสมัครใจ โดยประชาชนต่อ โครงการใดโครงการหนึ่ง ของโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติแต่ ไม่ได้หวังว่าจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการ หรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ

๒) การมีส่วนร่วม ในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัว เพื่อที่จะทราบถึงการได้รับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อ โครงการพัฒนาขณะเดียวกันก็สนับสนุน ความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

๓) ในเรื่องของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ พัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินโครงการนั้น ๆ ด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น อาจเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า คือการที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อตัวของประชาชนเอง

๕) การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วม ในการแก้ไขปัญหาทางสุขภาพของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความ จำเป็นเรื่องสุขภาพอนามัยและระดับทรัพยากรท้องถิ่นและเสนอแนะแก้ไขใหม่ ๆ เช่นเดียวกับการ ก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น

๖) การมีส่วนร่วมนั้น จะต้องเป็นกระบวนการดำเนินอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึงว่า บุคคล หรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้น ได้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัว ของเขาเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

๗) การมีส่วนร่วม คือ การที่ได้มีการจัดการที่ใช้ความพยายาม ที่จะเพิ่มความสามารถ ที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ทั้งนี้โดยที่กลุ่มที่ ดำเนินการและความเคลื่อนไหวนี้ ไม่ถูกคุกคามโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง (๒๕๒๒ : ๑๕) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมี ส่วนร่วมเป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกัน ในเรื่องความต้องการและทิศทางการเปลี่ยนแปลงซึ่ง ความเห็นพ้องต้องกันนั้นต้องมีมากพอจนเกิดการริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ กล่าวคือ ต้องเห็น พ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ที่จะเข้าร่วมปฏิบัติการนั้น และเหตุผลที่คนมาร่วมปฏิบัติการจะต้อง มีความตระหนักว่า ปฏิบัติการทั้งหมดโดยกลุ่มหรือในนามของกลุ่มหรือกระทำผ่านองค์กร ดังนั้น องค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวทำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (๒๕๒๗ : ๑๘๓) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การกระทำที่เกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของ การเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุอุดมการณ์ของกลุมนั้น กับทั้งทำให้เกิด ความรู้สึกว่าร่วมรับผิดชอบกลุ่มดังกล่าวด้วย

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (๒๕๒๗ : ๒) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมประชาชนที่ แท้จริงน่าจะหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ และควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อ การดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม

และได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองเป็นตัวของตัวเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (๒๕๓๓ : ๒๘๘) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง พฤติกรรมอันประกอบด้วยการร่วมและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่ใช่ทางการหรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันนั่นเอง

นิพัทธเวส สืบแสง (๒๕๒๖ : ๒๐) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่าหมายถึง การกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของตนเองเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใต้การกำหนด และดำเนินการของประชาชนเอง โดยที่กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้น เป็นการมีส่วนร่วมในการค้นหาหรือกำหนดปัญหาของชุมชนการหาสาเหตุของปัญหา หาวิธีการแก้ไขปัญหา การลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหามาของชุมชนและประเมินผลการดำเนินการแก้ไขปัญหา

กรรณิกา ชมดี (๒๕๒๔ : ๑๑) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

องค์กรสหประชาชาติ (๒๕๔๓ : ๗๗) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาว่า หมายถึง การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นมีพลังของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ได้แก่ กระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและจัดการทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ตลอดจนการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่าง ๆ โดยสมัครใจ

จากแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วม สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ในการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิดร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเน้นการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องอย่างเข้มแข็งของประชาชน และใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

๓.๒ ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ปัจจุบันในการพัฒนาทั้งในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากได้เล็งเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้ (สมนึก ปัญญาสิงห์ ๒๕๓๒ : ๑๕)

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถสร้างการยอมรับในคุณค่าของสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชนได้ บางครั้งสามารถเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานของชุมชนที่ไม่พึงปรารถนาได้อีกด้วย

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นวิธีการที่สามารถสร้างประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ให้กับประชาชนได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติเองได้อย่างถูกต้อง

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการระดมพลังความคิด พลังกาย พลังใจและทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการสนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีการกระจายอำนาจ

๕) การมีส่วนร่วมของชุมชนสอดคล้องกับปรัชญาทางสังคม และการเมืองที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการพัฒนาการวางแผนการปฏิบัติ และการประเมินผล

๖) การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา การพัฒนาใด ๆ ก็ตาม ถ้าขาดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมแล้ว กิจกรรมหรือโครงการใดนั้น ๆ ก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะประสบกับความล้มเหลวในที่สุด

ไพรัตน์ เตะระรินทร์ (อ้างในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐ : ๖) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรือหลาย ๆ เรื่องร่วมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

๑) ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

๓) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรม ให้บรรลุตาม เป้าหมายที่วางไว้

๔) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ ได้ทำไว้โดยทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ต่อไป

๓.๓ รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วม

รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

สุวัฒน์ บุญลา (๒๕๔๕) สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมได้เป็น ๕ รูปแบบ คือ

๑) การรับรู้ข่าวสาร (public information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ประชาชนผู้มีส่วนได้เสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของ โครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าว จะต้องเป็นการแจ้ง ก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนิน โครงการ

๒) การปรึกษาหารือ (public counselation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการ หารือระหว่างผู้ดำเนินการ โครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อที่จะรับฟัง ความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมหรือประกอบการจัดทำรายการศึกษาผลกระทบ สิ่งแวดล้อมนอกจากนี้การปรึกษาหารือยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสาร ไปยัง ประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน โครงการและกิจกรรมมากขึ้น และเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (public meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็น มี วัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับ โครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจ ตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้น ได้ใช้เวลาสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหา เหตุผลที่จะดำเนิน โครงการ หรือกิจกรรมในพื้นที่นั้นหรือไม่ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมี หลายรูปแบบที่พบเห็นบ่อย ได้แก่

(๑) การประชุมระดับชุมชน (Community meeting) การประชุมลักษณะนี้จะต้อง จัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจาก โครงการ โดยเจ้าของ โครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่ง ตัวแทนเข้าร่วม เพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะ โครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และตอบข้อซักถาม การประชุมในประเด็นนี้อาจจะจัดในระดับที่กว้างขึ้นได้ เพื่อรวมหลาย ๆ ชุมชนในคราวเดียวกัน ในกรณีที่มีหลายชุมชนได้รับผลกระทบ

(๒) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (technical hearing) สำหรับ โครงการที่มีข้อโต้แย้งวิชาการ จำเป็นจะต้องมีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ โดย เชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา จากภายนอกมาช่วยอธิบายซักถามและให้ความเห็นต่อ โครงการการ

ประชุมอาจจะจัดในที่สาธารณะทั่วไปผลการประชุมจะต้องนำเสนอต่อสาธารณะและผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

(๓) การประชุมพิจารณา (public hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินการที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนออย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการ และฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ การประชุมและคณะกรรมการจัดการประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจนและแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน ซึ่งอาจมาจากการร่วมกันกำหนดขึ้น ทั้งนี้รูปแบบการประชุมไม่ควรจะเป็นทางการมากนัก และไม่เกี่ยวข้องกับนัยของกฎหมายที่จะต้องมีพิธีขาดเหมือนการตัดสินในทางกฎหมายการจัดประชุมจึงอาจจัดในหลายวันและไม่จำเป็นจะต้องจัดเพียงครั้งเดียวหรือสถานที่เดียวตลอดไป

๔) การร่วมในการตัดสินใจ (decision making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งในทางปฏิบัติที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ไม่สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ อาจดำเนินการให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เลือกตัวแทนเข้าไปนั่งในคณะกรรมการใดคณะหนึ่งที่มีอำนาจตัดสินใจ รวมทั้งได้รับเลือกในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนประชาชนในพื้นที่ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทชี้้นำการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้น ๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

๕) การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยในเชิงของการป้องกันแก้ไข แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนเองอันเนื่องมาจากไม่ได้รับความเป็นธรรม และเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองคิดว่าควรจะได้รับ

ประสพสุข ตีอินทร์ (๒๕๓๑ : ๒๑) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ แบบ ด้วยกัน คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
- ๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
- ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์ (๒๕๒๗ : ๑๘๕) ได้กล่าวลักษณะของการมีส่วนร่วมมีหลายระดับ ตั้งแต่เป็นสมาชิก จนถึงการเป็นผู้นำ ดังนี้

- ๑) เป็นสมาชิก
- ๒) เป็นสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุม
- ๓) เป็นสมาชิกที่บริจาคเงิน

- ๔) เป็นกรรมการ
- ๕) เป็นประธานกรรมการ
- ๖) สมาชิกผู้ขึ้นทำอะไรระหว่างประชุม
- ๗) สมาชิกผู้ขึ้นเล่นบตอะไรในที่ประชุม

อคินทร์ ทรัพย์พัฒน์ (๒๕๓๑ : ๑๘) ได้ชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเข้าร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของประชาชนเนื่องจากเหตุผลพื้นฐานคือ ชาวชนบทผู้ประสบปัญหาช่วยแก้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด
- ๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ผู้ที่เลือกแนวทางในการพัฒนา ควรเป็นประชาชนในชุมชนนั้นเอง
- ๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแรงงาน การร่วมแรงในการประกอบกิจกรรม จัดทำให้ประชาชนมีความผูกพันกันมากขึ้น และก่อให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรม และผลงาน

๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อค้นคว้า เพื่อหาข้อดี และข้อบกพร่อง อันเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งได้นำมาเป็นบทเรียนในการหาทาง ปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มประสิทธิภาพ ในการทำงานต่อไป

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (๒๕๔๓ : ๒๐๑-๒๐๒) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ ออกเป็น ๕ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนที่ส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางในการดำเนินการ ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์ โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (formative evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

กรณีศึกษา ชมดี (๒๕๒๔ : ๑๓) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น ๑๐ รูปแบบ คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมประชุม
- ๒) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- ๓) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- ๔) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- ๕) การมีส่วนร่วมสัมภพณ์
- ๖) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- ๗) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริจาค
- ๘) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
- ๙) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- ๑๐) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

โคเฮน แอน อูฟอฟ (อ้างใน จิตติชัย ดอกไม้ ๒๕๔๕ : ๑๒) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ชนิด ดังนี้

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วยการสนับสนุนด้านทรัพยากรการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ
- ๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
- ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล กรณีศึกษา ชมดี (อ้างใน จิตติชัย ดอกไม้ ๒๕๔๕ : ๑๒) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ๑๐ รูปแบบ คือ

- (๑) การมีส่วนร่วมประชุม (attendance at meeting)
- (๒) การมีส่วนร่วมในการออกเงิน (financial contribution)
- (๓) การมีส่วนร่วมทางกรรมการ (membership on committee)
- (๔) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (position of leadership)
- (๕) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (interviewer)
- (๖) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (solicitor)
- (๗) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (customers)
- (๘) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (entrepreneurs)
- (๙) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน (employees)
- (๑๐) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ (material contribution)

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (๒๕๒๕ : ๑๑-๑๓) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทว่ามีอยู่ ๔ ขั้นตอน คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- ๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- ๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุนปฏิบัติ
- ๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

นอ่าน วุฑฒิกรรมรักษา (๒๕๒๖ : ๑๖) ได้จำแนกการเข้ามามีส่วนร่วมไว้เป็น ๕ ขั้นตอน

- ๑) ขึ้นกำหนดความต้องการ
- ๒) ขึ้นของแผนการดำเนินงาน
- ๓) ขึ้นตัดสินใจ
- ๔) ขึ้นดำเนินการ
- ๕) ขึ้นติดตาม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (๒๕๒๗ : ๑๘๘) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๓ ลักษณะ คือ

- ๑) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง คือ โครงการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรของตนเองที่จัดขึ้น เช่นกลุ่มเกษตร กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ฯลฯ
- ๒) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยอ้อม หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่เป็นตัวแทนของตน เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมผ่านกรรมการหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) กรรมการชุมชน ฯลฯ

๓) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านสถาบันหรือหน่วยงานที่เปิดโอกาสให้ ซึ่งสถาบันหรือหน่วยงานเหล่านั้นไม่ใช่องค์กรตัวแทนของประชาชน เช่น ที่วัด โรงเรียน หรือหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อม เป็นต้น

อคิน รพีพัฒนา (๒๕๒๗ : ๑๐๑) ได้กำหนดช่วงจังหวะและแบ่งระยะการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนไว้ดังนี้

- ๑) การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
- ๒) การตัดสินใจเลือกแนวทางการวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
- ๓) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา
- ๔) การประเมินผลงานในกิจกรรมการพัฒนา

ที เจ แครี่ (อ้างในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐ : ๖-๗) ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑) มีส่วนร่วมโดยเป็นสมาชิกของกลุ่ม
- ๒) มีส่วนร่วมโดยเป็นผู้เข้าประชุมกลุ่ม
- ๓) มีส่วนร่วมโดยเป็นผู้สนับสนุนเงินให้แก่กลุ่ม
- ๔) มีส่วนร่วมโดยเป็นกรรมการบริหารกลุ่ม
- ๕) มีส่วนร่วมโดยเป็นประธานหรือผู้นำกลุ่ม

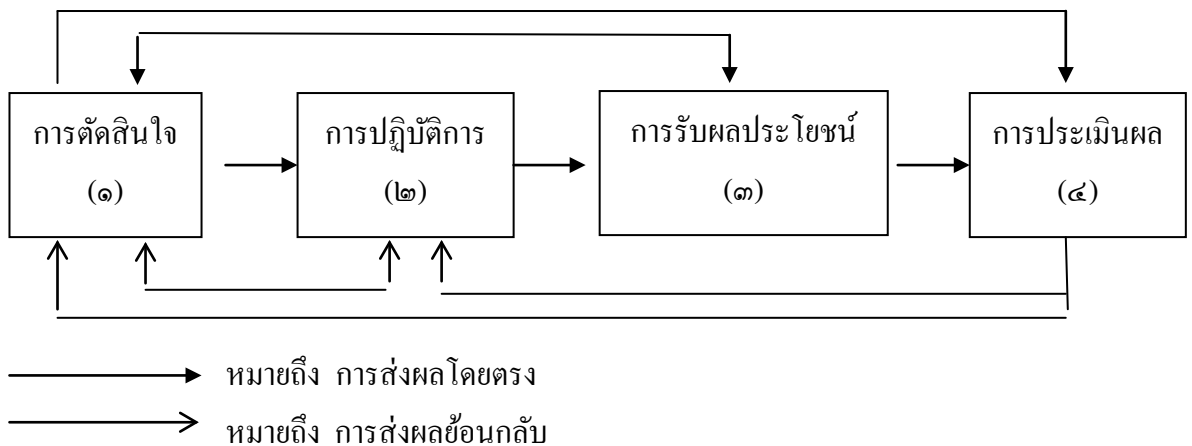
ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรม ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อประกอบในการกำหนดรูปแบบของการศึกษาและการอภิปรายผลการค้นพบ รวมทั้งเป็นพื้นฐานและแนวทางการดำเนินการศึกษาเชิงวิจัย จึงขอเสนอเนื้อหาสาระสำคัญ ดังนี้

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของการดำเนินงานวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของประชาชนในสังคม ซึ่งมีความหมายในตัวของมันเอง จำเป็นที่ต้องให้ประชาชนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม มีส่วนร่วมในการดำเนินงานวัฒนธรรมจึงจะเกิดให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์ รักษาและดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดึงมาของชาติ

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของการดำเนินงานวัฒนธรรม โดยเป็นแนวทางรัฐศาสตร์ในเรื่องของการปกครองตนเอง (Self-government) คือ ต้องการให้ประชาชนได้เข้าไปตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทุก ๆ แขนง โดย โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป หมายถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ

(Decision Making) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการ (Implementation) ด้วย เช่น ในการจัดองค์กรการกำหนดกิจกรรมพัฒนาเป็นต้น การตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติการแต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผล โดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติการ และผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้ ก็จะมีผลสะท้อนกลับ (Feed-back) จากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย ดังแผนภาพที่ ๑ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐ : ๕-๖)

แผนภาพที่ ๑ แสดงความคิดสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นเปิดโอกาสให้แต่ละคนเรียนรู้จากกิจกรรมที่ตนเองปฏิบัติ การได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อตนเอง ต่อที่อยู่อาศัย ต่อกลุ่ม ต่อสังคมและต่องานอาชีพ ทำให้มีโอกาสเรียนรู้ โดยตรงจากกิจกรรมที่ปฏิบัติ เป็นการเพิ่มความรู้ ความสามารถ และความชำนาญมากยิ่งขึ้น

๓.๔ ขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วม

การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานวัฒนธรรมนั้น เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก ไพรัตน์ เฑาะรินทร์ (อ้างในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐ : ๓) ได้อธิบายถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการพัฒนาทั้งหลาย จะต้องให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ๘ ประการ ดังนี้

- ๑) ขึ้นร่วมศึกษา ค้นคว้าหาปัญหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น และความต้องการของชุมชน
- ๒) ขึ้นร่วมสร้างรูปแบบ ค้นหาวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน สร้างสิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- ๓) ขึ้นร่วมกำหนดนโยบาย วางแผนงาน โครงการและกิจกรรม
- ๔) ขึ้นร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วมให้มากที่สุด
- ๕) ขึ้นร่วมปรับปรุง เสนอแนะระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- ๖) ขึ้นร่วมช่วยเหลือสนับสนุนด้านการเงินหรือลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถและศักยภาพของตนเอง
- ๗) ขึ้นร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมที่วางไว้ให้บรรลุผลตามเป้าหมาย บังเกิดผลดีแก่ชุมชน
- ๘) ขึ้นร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล รวมทั้งร่วมบำรุงรักษาโครงการหรือกิจกรรม ที่ทั้งเอกชนและรัฐบาลได้จัดทำขึ้น ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

๑.๕ ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (๒๕๓๖, หน้า ๑๗๕-๑๘๑) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนาดังนี้

- ๑) ปัจจัยทางด้านบุคคล บุคคลที่จะทำงานพัฒนา เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนนั้น ต้องสร้างเงื่อนไขของบทบาทของตนให้พร้อมที่จะเข้าไปทำงานและให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยต้องมีทัศนคติ และจิตสำนึกต่อประชาชนอย่างเหมาะสม เช่น การยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนเท่าเทียมกับตน การมีความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน การพร้อมที่จะเรียนรู้จากประชาชนและให้โอกาสแก่ประชาชน ในการแสดงความคิดเห็นและร่วมในกิจกรรมพัฒนาและการส่งเสริมให้เหมาะสม ในขณะที่เดียวกันควรให้โอกาสผู้นำชุมชน รวมไปถึงบุคคลที่มีความคิดริเริ่มในการกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมการพัฒนา ให้มีบทบาทในการพัฒนาอย่างเต็มความสามารถ
- ๒) ปัจจัยด้านการบริหาร เป็นผลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามระเบียบราชการหรือองค์การพัฒนาเอกชนควรนำมาใช้ให้มีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติพอสมควรเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ค่อนข้างมีอิสระและไม่ผูกพันกับระเบียบราชการมากเกินไป
- ๓) ปัจจัยด้านโครงสร้างชุมชนแบ่งออกเป็นหลายองค์ประกอบ คือ

(๑) ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน ชุมชนใดที่มีความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นลักษณะปฐมภูมิรู้จักกันเป็นญาติพี่น้องการมีส่วนร่วมจะดีกว่าชุมชนที่มีประชาชน จากหลายแห่ง และต่างวัฒนธรรมมาอยู่ด้วยกัน โดยมีฐานความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแบบทฤษฎีภูมิ

(๒) โครงสร้างของประชาชน ชุมชนที่มีโครงสร้างประชาชนกรวัยแรงงานมาก การมีส่วนร่วมจะมีมากกว่า โครงสร้างที่วัยแรงงานย้ายออกไปทำงานที่อื่น

(๓) วัฒนธรรมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม เช่น การมีคนในชุมชนที่มีความเห็นอกเห็นใจและการเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือของผู้อื่นจะทำให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมกันในชุมชนมากกว่าชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่

(๔) ค่านิยมของชุมชน เช่น ค่านิยมการนับถือผู้นำอาวุโสหรือผู้นำชุมชนทำให้ผู้นำชุมชนเป็นแกนนำที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้

(๕) ในชุมชนที่ประชากรมีคุณภาพดี เช่น ฐานะ รายได้ การศึกษาดี มีทัศนคติที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม มีความตื่นตัวในการพึ่งตนเอง จะเอื้ออำนวยให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของชุมชนมากกว่า

(๖) โครงสร้างของอำนาจหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจของกลุ่มในชุมชนเช่นผู้นำชุมชน ซึ่งโดยมากมักมีฐานะดีความรู้และประสบการณ์มากกว่าคนอื่น ถ้าผู้นำเห็นประโยชน์ในการมีส่วนร่วมก็จะเป็นแกนนำในการมีส่วนร่วมของประชาชน

(๗) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ถ้าชุมชนตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นกลุ่มก็จะทำให้ประชาชนรู้จักกันและทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างกระจัดกระจายยากต่อการรวมกลุ่ม

(๘) ทรัพยากร และสภาพแวดล้อมของชุมชน ชุมชนใดมีทรัพยากร และมีสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ดี เช่นเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชลประทานหรือประชาชนที่มีการศึกษาดี และมีรายได้จากการเกษตรสม่ำเสมอทุกปี จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและความต้องการของชุมชนดีกว่าชุมชนที่ขาดทรัพยากรและมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

๓.๖ ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วม

ปารีชาติ วัลยเสถียร (๒๕๔๓ : ๑๖๖-๑๗๐) ได้สรุป ประเด็นปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ดังนี้

๑) ระดับนโยบายและของรัฐ แบ่งได้ ๒ ระดับ คือ

(๑) ระดับนโยบายโครงสร้างทางการบริหาร โครงสร้างทางสังคม พบว่า

- นโยบายของรัฐไม่เอื้อต่อการพัฒนา

- อำนาจในการตัดสินใจรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง ไม่ได้กระจายอำนาจ
ให้แก่ประชาชน

- โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การบริหารและระบบเศรษฐกิจอยู่ใน
กลุ่มนายทุน

(๒) ระดับปฏิบัติ พบว่าเจ้าหน้าที่ไม่มีความเข้าใจ และไม่มีทักษะในการส่งเสริม
การมีส่วนร่วมของประชาชน

- เจ้าหน้าที่ไม่มีความเข้าใจ ในการปฏิบัติงานและไม่มีความเสียสละที่
จะทำงานเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

- ขาดการประชาสัมพันธ์ และให้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง

- ความล่าช้าในการปฏิบัติงานของข้าราชการ

- ขาดประสานงานและระบบการติดตามประเมินผล

๒) ปัญหาเกี่ยวกับประชาชน แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

(๑) ผู้นำ พบว่า

- ผู้นำไม่มีความเข้มแข็งจึงทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อถือและศรัทธา

- ผู้นำครอบงำความคิดเห็นของชาวบ้าน

- การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำ

(๒) กลุ่มประชาชนทั่วไป พบว่า

- ชาวบ้านมีภาระ ด้านประกอบอาชีพ ด้านครอบครัว และด้านสุขภาพ
ร่างกาย

- ชาวบ้านขาดทุนทรัพย์และวัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน

- ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกัน ในด้านความคิดเห็นและผลประโยชน์

- ชาวบ้านขาดการศึกษา ขาดความรู้ด้านวิชาการต่าง ๆ

- ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นและไม่กล้าแสดงความคิดเห็น

- ชาวบ้านไม่สนใจและไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

(๓) กลุ่มสตรี พบว่า

- สตรีขาดความเชื่อมั่น ในการเสนอโครงการและไม่กล้าแสดงออก

- เข้าร่วมประชุมไม่ยอมรับความคิดเห็นและบทบาทสตรี

- สตรีมีภารกิจทั้งในและนอกบ้าน

๓) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง

(๑) ด้านการเมือง

- ขาดการกระจายอำนาจ
 - ระบบการเมืองถูกควบคุมโดยคนกลุ่มน้อย
- (๒) ด้านเศรษฐกิจ
- กระบวนการผลิตและปัจจัยการผลิต อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม
 - กลไกของรัฐควบคุมเศรษฐกิจอย่างเข้มงวด
 - ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร
- (๓) ด้านสังคมและวัฒนธรรม
- การแบ่งแยกเชื้อชาติ ภาษา เพศและอายุ
 - ความไม่รู้อันเกิดจากการไร้การศึกษา
 - คนยากจนตกอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์การครอบงำของผู้นำและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

๔. เครือข่ายวัฒนธรรม

๔.๑ สภาวัฒนธรรม

สภาวัฒนธรรม คือ ที่ประชุมของสัดบุรุษ ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

สภาวัฒนธรรมคือ องค์กรผลักดันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น

สภาวัฒนธรรม คือ องค์กรเอกชนที่เกิดจากการรวมตัวกันตามความสมัครใจของประชาชนทุกหมู่เหล่า

สภาวัฒนธรรม คือ เวทีที่เป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานร่วมพลังปฏิบัติกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกัน

สภาวัฒนธรรม คือ องค์กรภาคเอกชนที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติส่งเสริมสนับสนุน ให้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ประชาชนผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐ : ๔๒)

- **องค์ประกอบ** สภาวัฒนธรรม ประกอบด้วย ประชาชนจากทุกหมู่เหล่า จากทุกภาคส่วนจัดระเบียบเป็นกลุ่ม ๆ เรียกว่า ภาคีต่าง ๆ ได้แก่

๑. ภาคีธุรกิจ

๒. ภาคีราชการ

๓. ภาคีวิชาการ

๔. ภาคีเอกชน

๕. ภาคีประชาชน

๖. ภาคีอื่น ๆ

ภาคีเหล่านี้รวมตัวกันเป็นระบบเครือข่าย เครือข่ายทางวัฒนธรรม และคัดเลือกผู้แทนเข้ามาเป็นคณะกรรมการบริหารดำเนินงานวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น

- **ประเภทสภาวัฒนธรรม** สภาวัฒนธรรมมีหลายประเภท แบ่งเป็นระดับต่าง ๆ ได้แก่

๑. สภาวัฒนธรรมจังหวัด
๒. สภาวัฒนธรรมอำเภอ
๓. สภาวัฒนธรรมตำบล
๔. สภาวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร
๕. สภาวัฒนธรรมเขตต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร
๖. สภาวัฒนธรรมแขวง
๗. สภาวัฒนธรรมไทยในต่างประเทศ
๘. สภาวัฒนธรรมอื่น ๆ เช่น สภาวัฒนธรรมชนเผ่า ฯลฯ

- **บทบาทหน้าที่ ภารกิจสภาวัฒนธรรม**

๑. จัดกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้สภาวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ และแนวความคิดดำเนินงานวัฒนธรรม
๒. สนับสนุน ส่งเสริม การดำเนินงานวัฒนธรรมในท้องถิ่น
๓. ประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหน่วยปฏิบัติเชื่อมโยงกันเป็นระบบเครือข่าย
๔. ระดมทรัพยากรจากทุกภาคส่วน สนับสนุนงานวัฒนธรรม
๕. ทำกิจกรรมเฝ้าระวัง เผยแพร่ อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม พัฒนางานวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ตามความเหมาะสม

- **ปรัชญาแนวความคิดการจัดตั้งสภาวัฒนธรรม**

แนวความคิดการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมเกิดจากปรัชญาที่ว่าวัฒนธรรมเป็นของประชาชน การดำเนินงานวัฒนธรรมจะบรรลุผลได้ก็ยิ่งต้องให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบการดำเนินงานวัฒนธรรม

การพัฒนาจะให้สมดุลยั่งยืนต้องสนองความต้องการของท้องถิ่นอย่างเข้าใจและเข้าถึงด้วยการพัฒนาที่ให้ประชาชนแต่ละท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบ สภาวัฒนธรรมเป็นแหล่งรวมของปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีประสบการณ์ที่หลากหลายการให้ประชาชนแต่ละท้องถิ่นเข้ามา ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อประชาชนและโดยประชาชนในท้องถิ่นของตน หรือให้เกิดความรับผิดชอบ คิดเองทำเอง ภาครัฐเป็นเพียงผู้ส่งเสริม สนับสนุนการ

พัฒนาจะขับเคลื่อนไปอย่างถูกต้องทาง แก้ปัญหาตรงเป้าหมายได้มากขึ้น ดังนั้น สภาวัฒนธรรมจึงเป็นชุมพลแห่งการพัฒนาที่สำคัญยิ่ง (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๕๐ : ๔๕)

๔.๒ ศูนย์วัฒนธรรม

ศูนย์วัฒนธรรม คือ หน่วยงานเครือข่ายที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติดำเนินการให้จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานวัฒนธรรมทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมนี้จัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศูนย์วัฒนธรรมเนื่องจากในขณะนั้นสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมา มีการโอนอำนาจหน้าที่มากระทรวงวัฒนธรรม และในปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกำลังดำเนินการปรับปรุงระเบียบ โครงสร้าง กำหนดระบบงานและภารกิจของศูนย์วัฒนธรรมใหม่ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

- ประเภทของศูนย์วัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๕๑ : ๕) แบ่งประเภทของศูนย์วัฒนธรรมดังนี้

๑. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
๒. ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ
๓. ศูนย์วัฒนธรรมในสถานศึกษา
๔. ศูนย์วัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร

- หน้าที่ของศูนย์วัฒนธรรม

๑. ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรม
๒. อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา และเผยแพร่วัฒนธรรม
๓. ฝึกอบรมและสนับสนุนการฝึกอบรมวิทยากรและบุคลากรทางวัฒนธรรม
๔. จัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมและหรือจัดดำเนินการหอวัฒนธรรม
๕. ประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงานวัฒนธรรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นทั้งภาครัฐบาลและเอกชน

๖. หน้าที่อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

๔.๓ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.)

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา หรือจะเรียกตามความเข้าใจง่าย ๆ ทั่ว ๆ ไปอาจเรียกว่า

รัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะมีบทบาทอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายบัญญัติไว้แล้วยังมีการกำหนดหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องงานวัฒนธรรมไว้เป็นการเฉพาะดังนี้ คือ

บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิ อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษา อบรม และการฝึกอาชีพตามความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่นนั้นและเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย ให้ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ในการส่งเสริมกีฬา จารีตประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น (พระราชบัญญัติ กำหนดแผนและขั้นตอนกระจายอำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา ๑๖ (๑๑) (๑๘))

องค์กรบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น (พระราชบัญญัติองค์กรบริหารส่วนจังหวัด ๒๕๔๐ มาตรา ๔๕(๗ ทวิ))

เทศบาลมีอำนาจและหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น (พระราชบัญญัติ เทศบาล ๒๕๕๖ มาตรา ๕๐ (๘))

องค์กรบริหารส่วนตำบล มีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาตำบลทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (พระราชบัญญัติองค์กรบริหารส่วนตำบล ๒๕๓๗ มาตรา ๖๖) องค์กรบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม และบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น (พระราชบัญญัติองค์กรบริหารส่วนตำบล ๒๕๓๗ มาตรา ๖๗ (๕))

จะเห็นว่างค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐบาลท้องถิ่นเป็นหน่วยงานราชการที่เข้าถึงประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้มากที่สุด ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงเป็นหน่วยงานสำคัญที่เป็นภาคีเครือข่ายดำเนินงานวัฒนธรรมที่จะเป็นพลังในการขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมให้เกิดมรรคผลส่งผลกระทบต่อประชาชนได้อย่างกว้างขวาง

๔.๔ สมาคม/มูลนิธิ

สมาคม คือ การก่อตั้งองค์กรสมาคมเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกันและมีใช่เป็นการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน ต้องมีข้อบังคับและจดทะเบียนตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ตราขึ้นใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๙

๔.๕ มูลนิธิ

มูลนิธิ ได้แก่ ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้โดยเฉพาะสำหรับวัตถุประสงค์ เพื่อการกุศลสาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษา หรือ เพื่อสาธารณประโยชน์อื่นใด โดยมีได้มุ่งหาผลประโยชน์ มาแบ่งปันกัน และได้จดทะเบียนตามบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ตราขึ้นใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๑๐

สมาคม มูลนิธิ ที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นตามมาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๒๖ และจะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่อง ควบคุมสมาคมและองค์กรต่าง ๆ ลงวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๒๖ โดย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ประธานกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

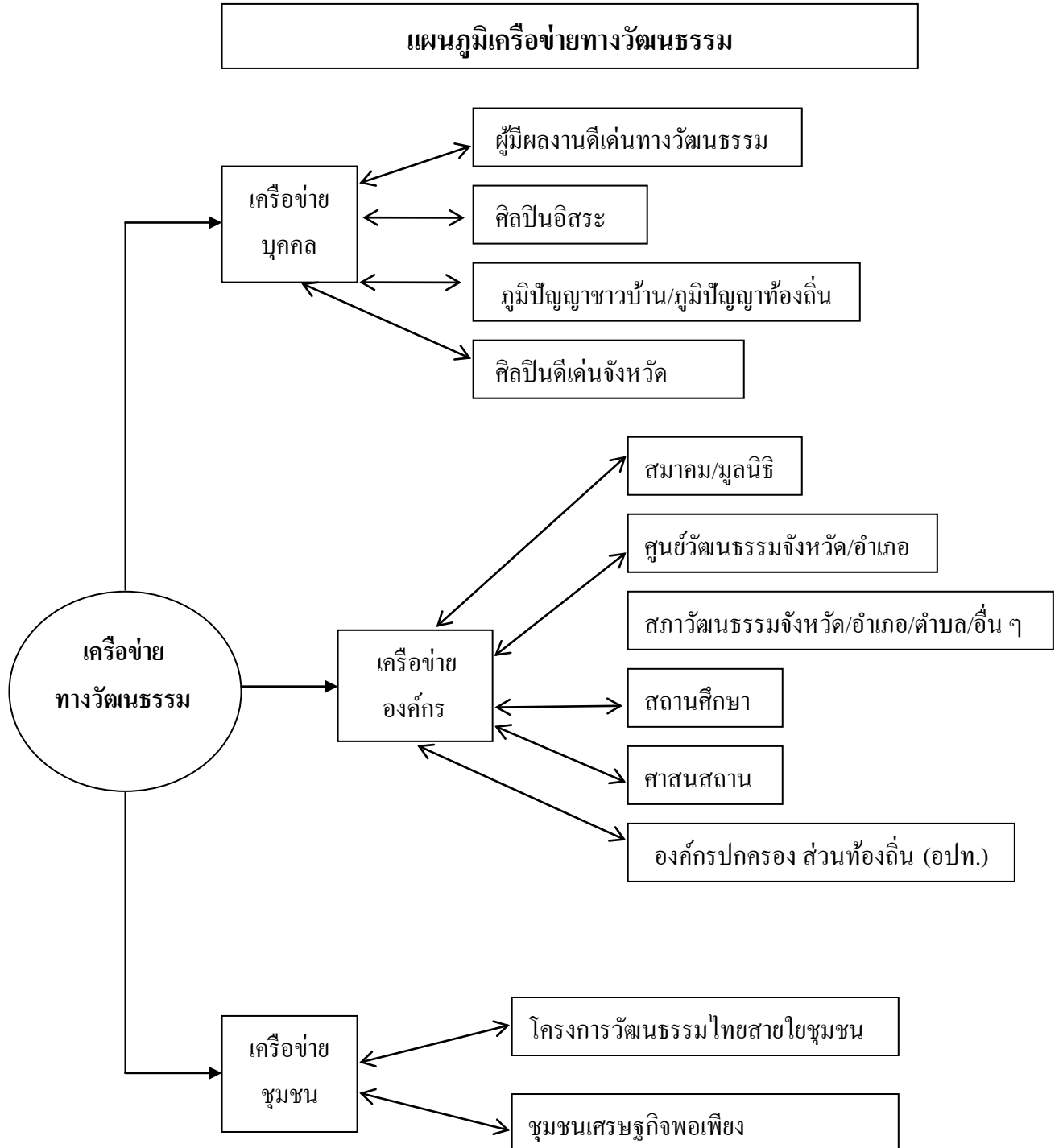
๔.๖ ภาครี้อย่างอื่น ๆ

ภาครี้อย่างอื่น ดำเนินงานวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากภาครี้อย่างหลัก ๆ คือ สภาวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) สมาคม มูลนิธิ แล้วยังมีรี้อย่างอื่นอีก ได้แก่

- ชุมชนนาร่องในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน ชุมชนเหล่านี้เป็นรี้อย่างเฉพาะกิจตามรายโครงการคือ โครงการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในวิถีชีวิต โดยมีการเสนอเข้ามาพิจารณาคัดเลือกคล้าย ๆ กับชุมชนนาร่อง วัฒนธรรมไทยสู่ภัยเศรษฐกิจชุมชนเหล่านี้ สวช. ได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นครูซึ่งกันและกัน ได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์การพัฒนาชุมชน สังคม ท้องถิ่นของงาน

- ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน กระทรวงวัฒนธรรม มีนโยบายส่งเสริมให้ดำเนินการและให้ปรับชื่อใหม่เป็นโครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวมด้านวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

สรุปเครือข่ายวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานวัฒนธรรมเป็นแผนภาพที่ ๒ ดังนี้

๕. แนวทางดำเนินงานวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานวัฒนธรรมไว้ ๘ ลักษณะ ดังนี้

๕.๑ งานวิจัยวัฒนธรรม หมายถึง การศึกษา สืบค้นข้อมูลทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ประวัติ ความเป็นมา บุคคลสำคัญ สถานที่สำคัญ วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา อาหาร สมุนไพร หัตถกรรม ประเพณี เป็นต้น เพื่อเป็นพื้นฐานและประโยชน์ในการดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นในลักษณะอื่น ๆ ได้แก่ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด ส่งเสริมกิจกรรม เสริมสร้าง เอกลักษณ์และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

๕.๒ งานอนุรักษ์วัฒนธรรม หมายถึง การพิทักษ์รักษาและธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปแบบและนามธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจ ในความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชาติ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าของคนรุ่นหลัง

๕.๓ งานฟื้นฟูวัฒนธรรม หมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมที่สูญหายหรือที่กลังจะเสื่อมสลายไป จากสังคมไทย

๕.๔ งานพัฒนาวัฒนธรรม หมายถึง การริเริ่มสร้างสรรค์และการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรม ให้เหมาะสมกับยุคสมัย บังเกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิต สังคม และธรรมชาติ โดยที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์แห่งความเป็นท้องถิ่นและความเป็นไทย

๕.๕ งานถ่ายทอดวัฒนธรรม หมายถึง การนำวัฒนธรรมที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรอง แล้วไปใช้ในกระบวนการให้การศึกษาอันจะยังผลให้สมาชิกในสังคมเกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า และนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย

๕.๖ งานส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรม หมายถึง การสนับสนุนให้บุคคลหรือหน่วยงาน สามารถจัดกิจกรรมวัฒนธรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕.๗ งานส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุน ให้บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถพิเศษทางวัฒนธรรม ได้มีโอกาสแสดงออกและพัฒนาความรู้ ความสามารถทางวัฒนธรรมนั้นอย่างเต็มตามศักยภาพ ถึงขั้นที่สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็น เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในด้านนั้น ๆ รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลและหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่น ได้จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ พิเศษทางวัฒนธรรม เช่น การฝึกอบรมการประกวด การแข่งขัน อันจะนำไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในอนาคต

๕.๘ งานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม หมายถึง การส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่น ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่ความรัก ความสามัคคี และความเข้าใจอันดีแห่งการอยู่ร่วมกัน

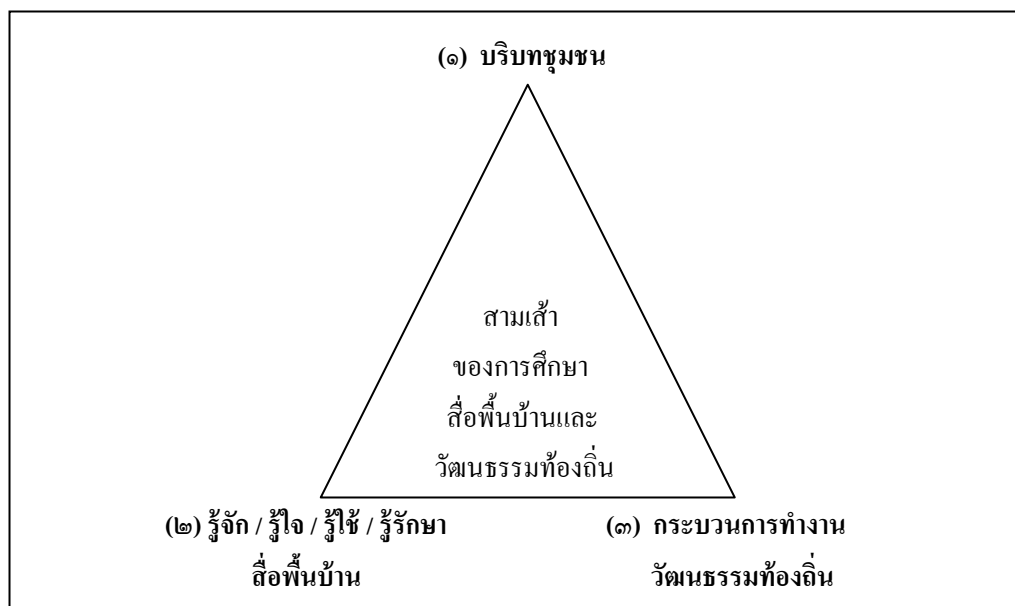
๖. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการ

การจัดการคือการที่เราดำเนินการกับสิ่งต่างๆ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จ หรือได้ผลตามที่เรต้องการ โดยการนำมาจัดเกลา วิเคราะห์จัดหมวดหมู่ รวบรวม จัดเก็บ จัดระบบการใช้ หรือการเผยแพร่ แลกเปลี่ยน หรือการผสมผสาน การสร้างความรู้ใหม่ ดังนั้นการจัดการความรู้คือการดำเนินการกับปัจจัยต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุผล ซึ่งก็คือการได้ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์มากขึ้น ดีขึ้น ได้ใช้ความรู้ หรือได้ประยุกต์ ได้ดัดแปลง ได้ดำเนินการกับความรู้ นั้น

๖.๑ การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น

ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมไว้หลากหลาย แต่ในที่นี้ขอนำแนวคิดในการบริหารจัดการวัฒนธรรมของ อาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ที่ใช้ในการฝึกอบรมโครงการพัฒนานักวิจัยท้องถิ่น ด้านการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม มาเป็นกรอบการดำเนินงาน ซึ่งรายละเอียดดังนี้

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ได้อธิบายแนวคิดเป็นหลัก เป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบสามเส้า ดังนี้

แผนภาพที่ ๓ สามเส้าของการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น

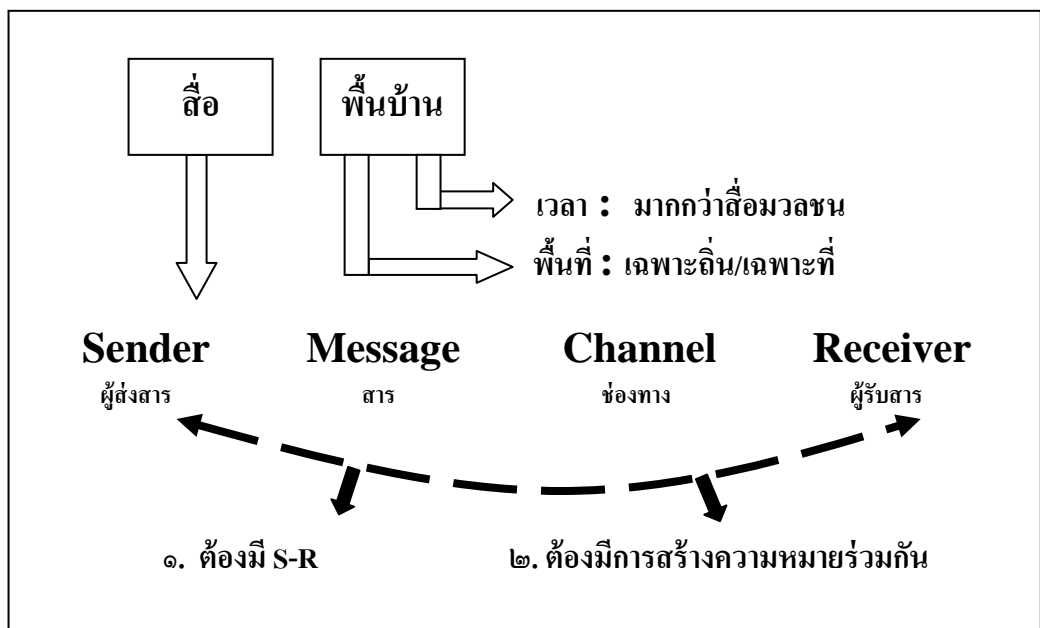
ก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหาหลัก ๆ ทั้งสามส่วน อาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ได้แนะนำนิยามของวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นลำดับแรกดังนี้

๖.๑ นิยามของ สื่อพื้นบ้าน

โดยทั่วไปแล้ว เมื่อพูดว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น/วัฒนธรรมพื้นบ้าน” จะมีวิธีการทำความเข้าใจ

ได้หลายลักษณะด้วยกัน เช่น สายคดีชนวิทยา ก็จะทำให้ความหมายว่า วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นมรดก ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมและสืบทอดมาจากบรรพชน ฯลฯ แต่สำหรับแนวทางการทำงานวิจัยการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ต้องทำความเข้าใจ วัฒนธรรมท้องถิ่น/ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้วยมุมมองของสาขาวิชานิเทศศาสตร์ ดังนั้น คำว่า วัฒนธรรมท้องถิ่น/ วัฒนธรรมพื้นบ้าน จึงอาจพิจารณาได้ในอีกแง่หนึ่งว่าเป็นสื่อพื้นบ้าน นั่นเอง

ในทางนิเทศศาสตร์นั้น อะไรก็ตามที่มีฐานะเป็น “สื่อ” จะต้องมีคุณสมบัติในการประสาน การพบกันของธาตุทั้ง ๔ ในครบ S-M-C-R ดังแผนภาพที่ ๒

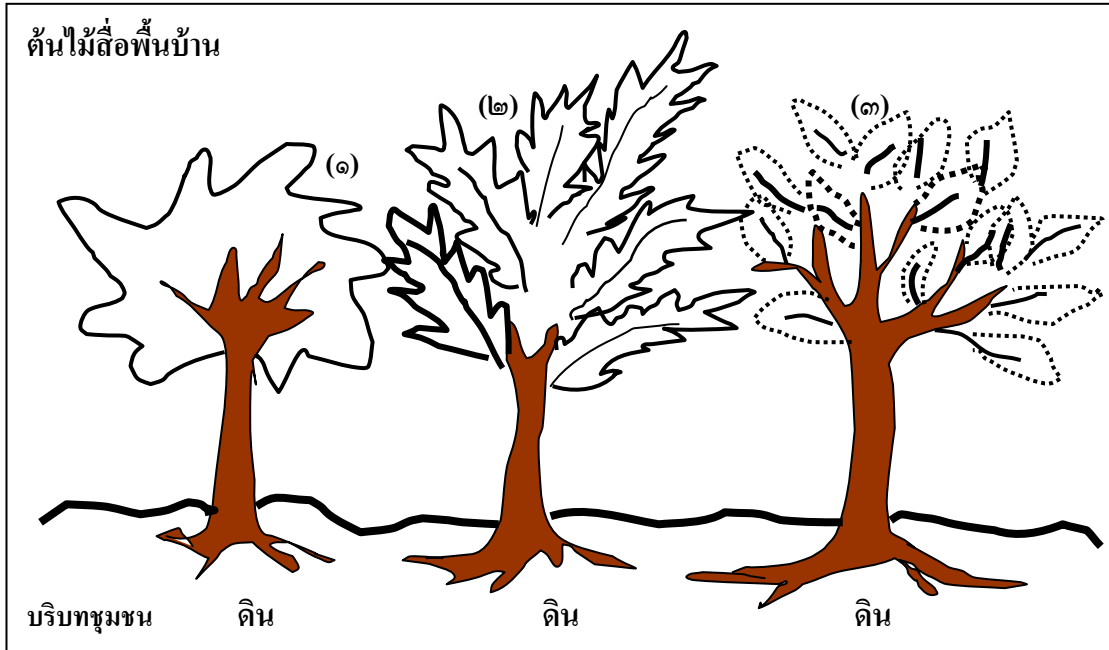
แผนภาพที่ ๔ ความหมายของสื่อพื้นบ้าน

และจากแผนภาพนี้ “สื่อ” จะต้องเกี่ยวข้องกับคนอย่างน้อยสองกลุ่มคือ ต้องมีผู้ส่งสารกับ ผู้รับสาร โดย “สื่อ” จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมคนสองกลุ่มนี้ให้เกิดการสร้าง ความหมาย/ความรู้สึก/ความเข้าใจร่วมกัน เช่น ฟ้านุ่น/ผ้าทอ จะมีสถานเป็น “สื่อ” ก็ต่อเมื่อมีผู้ทอ (ผู้ส่งสาร) ที่บรรจุใส่ความหมาย/ความรู้สึก (สาร) เข้าไปในผืนผ้าทอ (ช่องทาง) ที่จะสื่อไปยังผู้ สวมใส่ (ผู้รับสาร) และเกิดเป็นความหมาย/ความรู้สึกร่วมกันระหว่างคนทั้งสองกลุ่ม

ทั้งนี้ หากเป็น “สื่อ” ประเภท “สื่อพื้นบ้าน” แล้วเอกลักษณ์ที่เพิ่มขึ้นมากก็คือ คำว่า “พื้นบ้าน” ที่แสดงให้เห็นว่า ในแง่ของเวลา สื่อพื้นบ้านจะถูกมองว่ามีอายุยาวนานและเป็นสื่อดั้งเดิม ส่วนในแง่ของพื้นที่ สื่อพื้นบ้านถือได้ว่ามีลักษณะเฉพาะถิ่น/เฉพาะที่ เช่น โนราแต่ละจังหวัดก็จะมี เอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน ฯลฯ และด้วยเหตุที่สื่อพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะถิ่น/เฉพาะที่เช่นนี้ สื่อ พื้นบ้านจึงถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมของแต่ละชุมชนท้องถิ่น เช่น หากเพลงโคราชสูญสลายไปจาก โคราชแล้ว ก็แปลว่า ชาวโคราชอาจต้องสูญเสียอัตลักษณ์ที่บ่งบอกตัวตนไป

๖.๒ การวิเคราะห์บริบทชุมชน

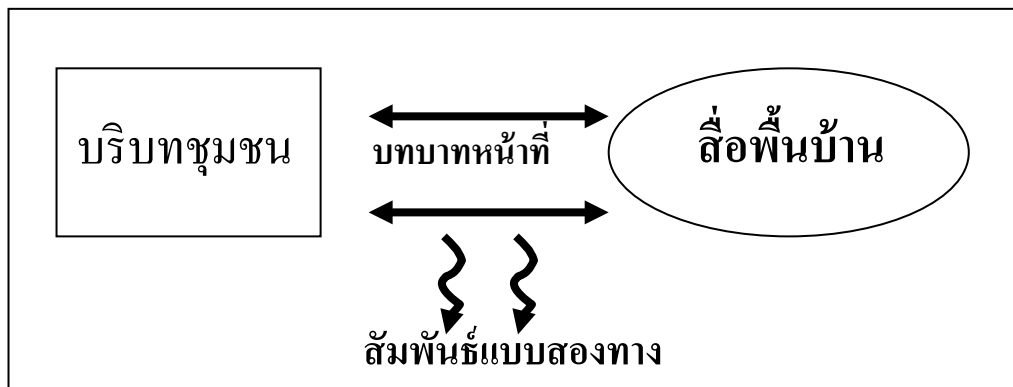
จากที่กล่าวมาข้างต้น เนื่องจากสื่อพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะถิ่น/เฉพาะที่ เพราะฉะนั้นหากจะศึกษาทำวิจัยเรื่องสื่อพื้นบ้าน ก็ต้องพิจารณาควบคู่ไปกับบริบทของชุมชนด้วยเช่นกันดังแผนภาพต้นไม้ต่อไปนี้

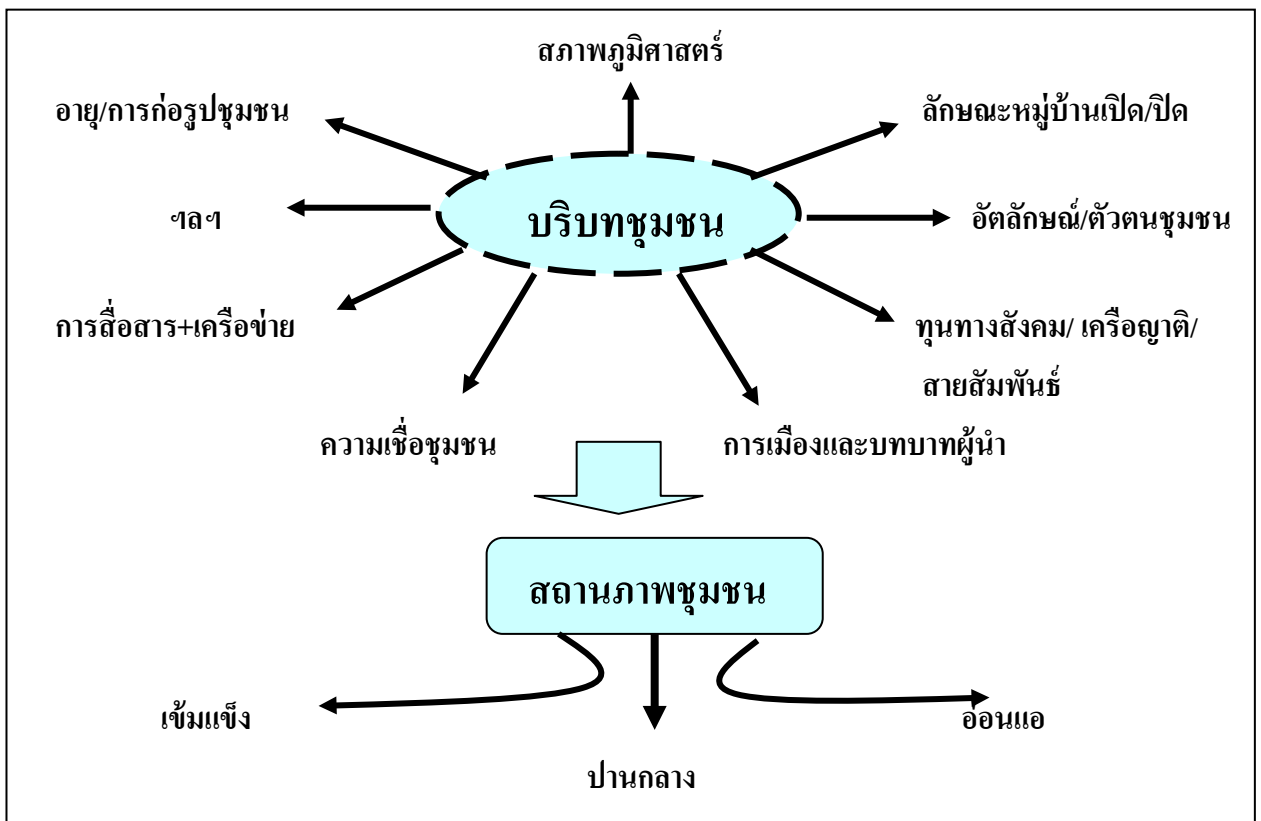
แผนภาพที่ ๕ ต้นไม้สื่อพื้นบ้าน

จากแผนภาพต้นไม้และดินนี้ หากใช้เปรียบเทียบกับสื่อพื้นบ้านแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ถ้าจะศึกษาต้นไม้ก็ต้องดูดินนั้นใด ถ้าจะทำวิจัยสื่อพื้นบ้านก็ต้องดูบริบทของ “ท้องถิ่น/พื้นบ้าน” ฉะนั้นทั้งนี้เพราะต้นไม้ (สื่อ) แต่ละชนิด ก็จะงอกงามบนดิน (บริบท) ที่ไม่เหมือนกัน และถ้าดินเปลี่ยนต้นไม้ก็จะเปลี่ยนแปลงตาม ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้ (สื่อพื้นบ้าน) กับดิน (บริบทชุมชน)

จึงอาจสรุปได้เป็นแบบสองทางดังแผนภาพนี้ แผนภาพที่ ๖ ความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้ (สื่อพื้นบ้าน) กับ ดิน (บริบทชุมชน)

สื่อพื้นบ้านกับชุมชนต่างมีความสัมพันธ์แบบการทำหน้าที่ซึ่งกันและกัน เช่น ถ้าชุมชนเข้มแข็ง (หรืออ่อนแอ) ก็จะเอื้อ/หน้าที่สร้างเสริมให้สื่อพื้นบ้านเข้มแข็ง(หรืออ่อนแอ) ตาม และในทางกลับกัน หากสื่อพื้นบ้านเข้มแข็ง (หรืออ่อนแอ) ก็จะส่งผลให้ชุมชนนั้น ๆ เข้มแข็ง(หรืออ่อนแอ) เป็นเงาตามตัว เช่น กรณีพิธีกรรมผีปู่ย่าที่ ตำบลห้างฉัตร จังหวัดลำปาง นั้น ในอดีตทั้งชุมชนและพิธีกรรมต่างก็มีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกัน เมื่อชุมชนดี ผีปู่ย่าก็เข้มแข็ง และก็สร้างเสริมให้ชุมชนเป็นสุขตามมา แต่ต่อมา เมื่อมีแรงปะทะจากสังคมภายนอกเข้ามา (เช่น ผีปู่ย่ากลายเป็นเรื่องงมงาย และคนเริ่มหมดศรัทธาในความเชื่อ) ชุมชนก็เริ่มมีปัญหาตามมา (อาทิเยาวชนเริ่มติดเอดส์เพราะไม่มีผีปู่ย่าดูแล) แต่พอมาถึงปัจจุบัน เมื่อมีการรื้อฟื้นผีปู่ย่าขึ้นมา (โดยชุมชนมีส่วนร่วม) ชุมชนก็เริ่มกลับมาเข้มแข็งอีกครั้งหนึ่งแล้วการศึกษาบริบทชุมชนจะต้องวิเคราะห์อะไรบ้าง ในที่นี้จะขอให้ “พิมพ์เขียว” ที่อาจนำไปประยุกต์ใช้วิเคราะห์ชุมชนในแต่ละแห่ง ดังแผนภาพนี้

แผนภาพที่ ๗ การวิเคราะห์บริบทชุมชน

(๑) อายุ/การก่อรูปชุมชน ซึ่งจะมีหลักการพื้นฐานง่าย ๆ ว่า หากชุมชนมีอายุยาวนาน ก็แปลว่า แนวโน้มสายสัมพันธ์น่าจะแนบแน่น และมีต้นทุนวัฒนธรรมมากมาย แต่ตรงกันข้าม หากเป็นชุมชนเกิดใหม่หรืออายุไม่มากนัก การต่อสู้กับแรงกระหน่ำจากภายนอกก็จะเปราะบางกว่า

(๒) สถาปนามิศาสตร์ชุมชน เช่น ถ้าเป็นพื้นที่อยู่ติดกับคลองหรือทะเล ชาวบ้านก็จะสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิตดังกล่าว ดังกรณีเพลงเรือที่แหลมโพธิ์ จังหวัดสงขลา

(๓) ลักษณะหมู่บ้านเปิด/ปิด กล่าวคือ ยิ่งหากชุมชนมีลักษณะเป็นสังคมที่ปิดต่อโลกภายนอก โอกาสที่จะอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นเดิมก็จะเป็น ได้สูง แต่ถ้าเป็นชุมชนเปิด (อาทิ มีถนนตัดผ่าน เป็นชุมชนแบบเมืองใหญ่) สื่อพื้นบ้านก็จะต้องต่อสู้เผชิญหน้ากับคลื่นลมก่อนข้างสูง

(๔) อัตลักษณ์/ตัวตนชุมชน อัตลักษณ์หมายถึงการสื่อสารเพื่อแสดงออกว่าเราเป็นใคร เหมือนหรือต่างจากผู้อื่นอย่างไร การศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนก็เพื่อคนหารอยเชื่อมมาที่วัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากสื่อ/วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นช่องทางที่สื่อสารอัตลักษณ์ชุมชนได้ดีที่สุด เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่จะสร้างประเพณีร้านกโตขึ้นมา เพื่อบ่งบอกตัวตนคนไทใหญ่

(๕) ทูตทางสังคม อันได้แก่ ระบบเครือข่ายคน บุคคล สายสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งจะเกี่ยวพันกับการสืบทอดและการต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสื่อพื้นบ้าน เช่น กรณีลุงสงที่เป็นศิลปินแกะสลักตัวหนังตะลุง ที่สืบทอดวัฒนธรรมแกะหนังผ่านทูตทางสังคมของครอบครัวอย่างน้อยก็ในคนสามรุ่น

(๖) การเมืองและบทบาทของผู้นำ การศึกษาการเมืองและบทบาทของผู้นำจะมีประโยชน์อย่างมากต่อการจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการค้นหาบุคคลหรือผู้นำที่มีแนวโน้มจะสนใจการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม

(๗) ความเชื่อชุมชน เนื่องจากสื่อพื้นบ้านเกือบทั้งหมดจะมีมิติความเชื่อ/ความศักดิ์สิทธิ์หล่อเลี้ยงอยู่ ฉะนั้น ผู้วิจัยอาจต้องเริ่มต้นเก็บข้อมูลด้านความเชื่อชุมชนเป็นพื้นฐานก่อน อาทิ เรื่องการบูชาครู ผีปู่ย่า ตายาย โนรา ฯลฯ

(๘) การสื่อสารและเครือข่ายการสื่อสาร เป็นการวิเคราะห์เพื่อค้นหาเส้นทางการไหลเข้าออกของข่าวสารในชุมชน ตลอดจนการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ถ้าชุมชนมีการไหลเข้าออกและตรวจสอบข่าวสารจากภายนอกได้ดี ก็แปลว่า น่าจะมีแรงปะทะต่อสู้กับโลกภายนอกได้สูง

จากการวิเคราะห์บริบทชุมชนด้านต่าง ๆ ที่ได้อธิบายมานี้ เป้าหมายก็เพื่อประเมินสถานการณ์ชุมชนว่า กรณีที่เราเลือกศึกษาวิจัยนั้น เป็นชุมชนที่มีศักยภาพเข้มแข็ง ปานกลาง หรืออ่อนแอนั่นเอง

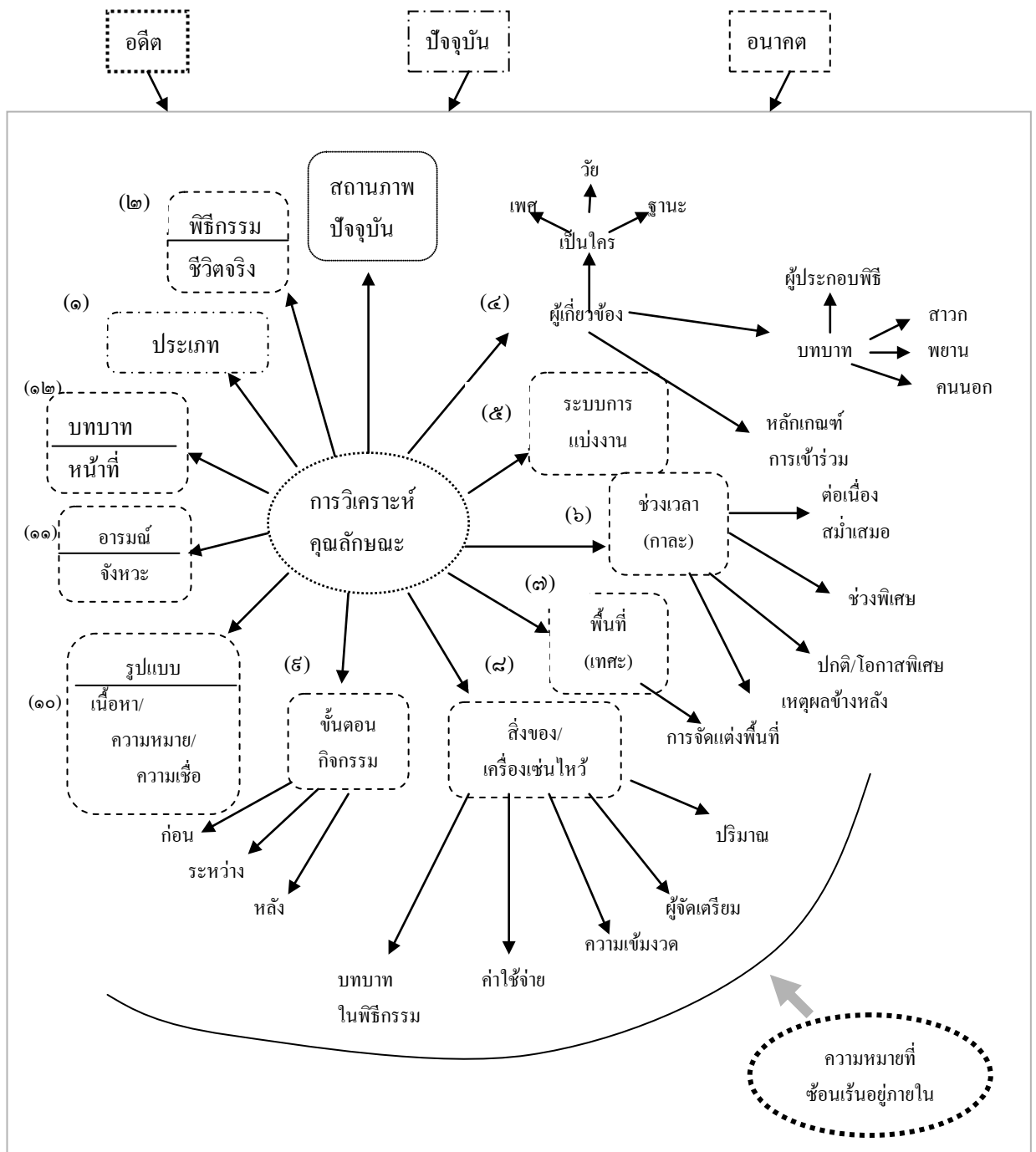
๖.๓ รู้จัก/รู้ใจ/รู้ใช้/รู้รักษาสื่อพื้นบ้าน

แนวคิดการศึกษาวิจัยและทำงานวัฒนธรรมท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม นั้น อาจเริ่มต้นด้วยหลักการง่าย ๆ ที่เป็นสูตร “๔ รู้” ว่า รู้จัก/รู้ใจ/รู้ใช้/รู้รักษาสื่อพื้นบ้าน ดังนี้

รู้จัก : การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อพื้นบ้าน โดยปกติแล้ว หากเราจะศึกษา/ทำงานวิจัย

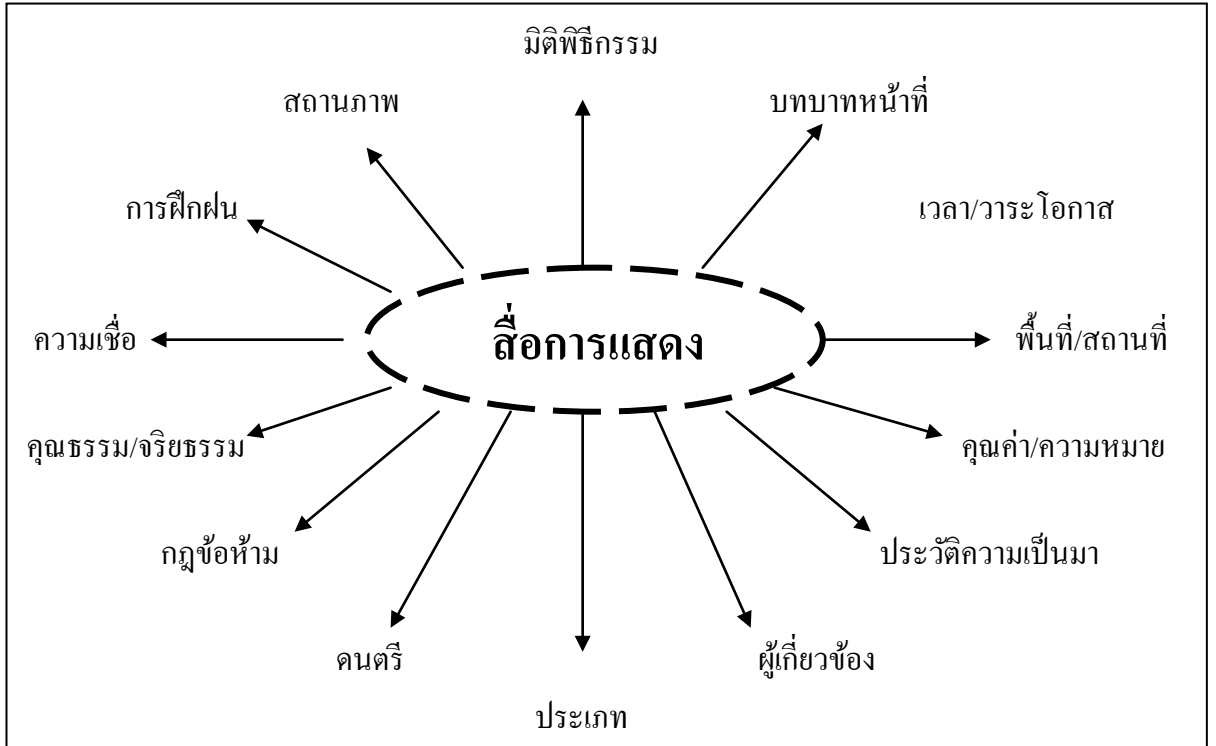
สื่อชนิดใด ประการแรกนั้นเราจำเป็นต้องรู้จักคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านชนิดนั้น ให้ถ่องแท้มา
 ที่สุดทั้งนี้ ผู้เขียนจะขอให้โครงตัวอย่างในการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านเอาไว้อย่างน้อย
 ๓ ประเภท ดังนี้

(๑) สื่อพิธีกรรม เช่น พิธีหล่อเทียนพรรษา เทศน์มหาชาติ ทอดกฐิน แขงชะนาม

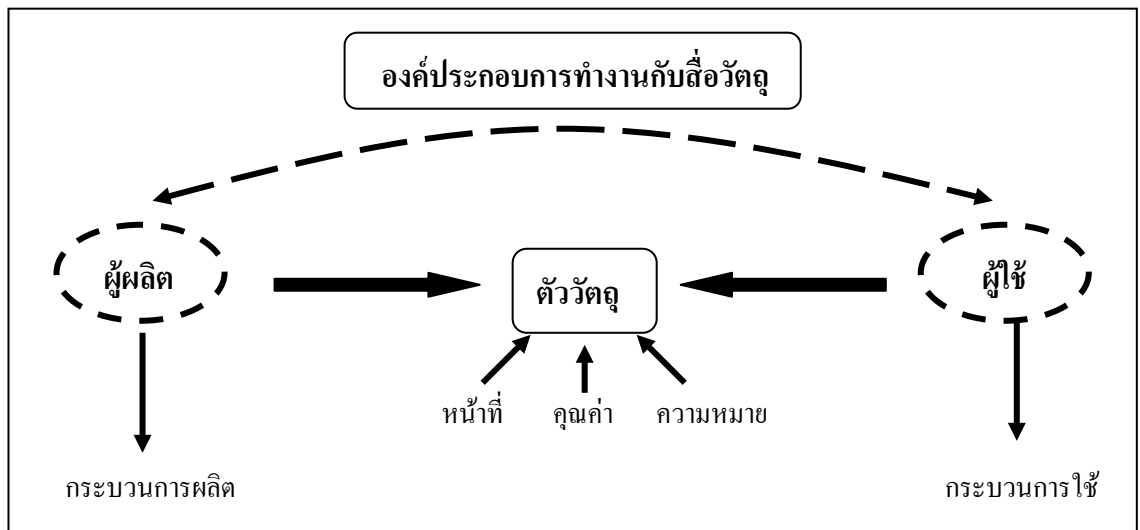
แผนภาพที่ ๘ การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อพิธีกรรม

(๒) สื่อการแสดงผล เช่น กลองสะบัดไชย ซี่ละ โนรา หมอลำ เท่งตุ๊ก กลองยาว

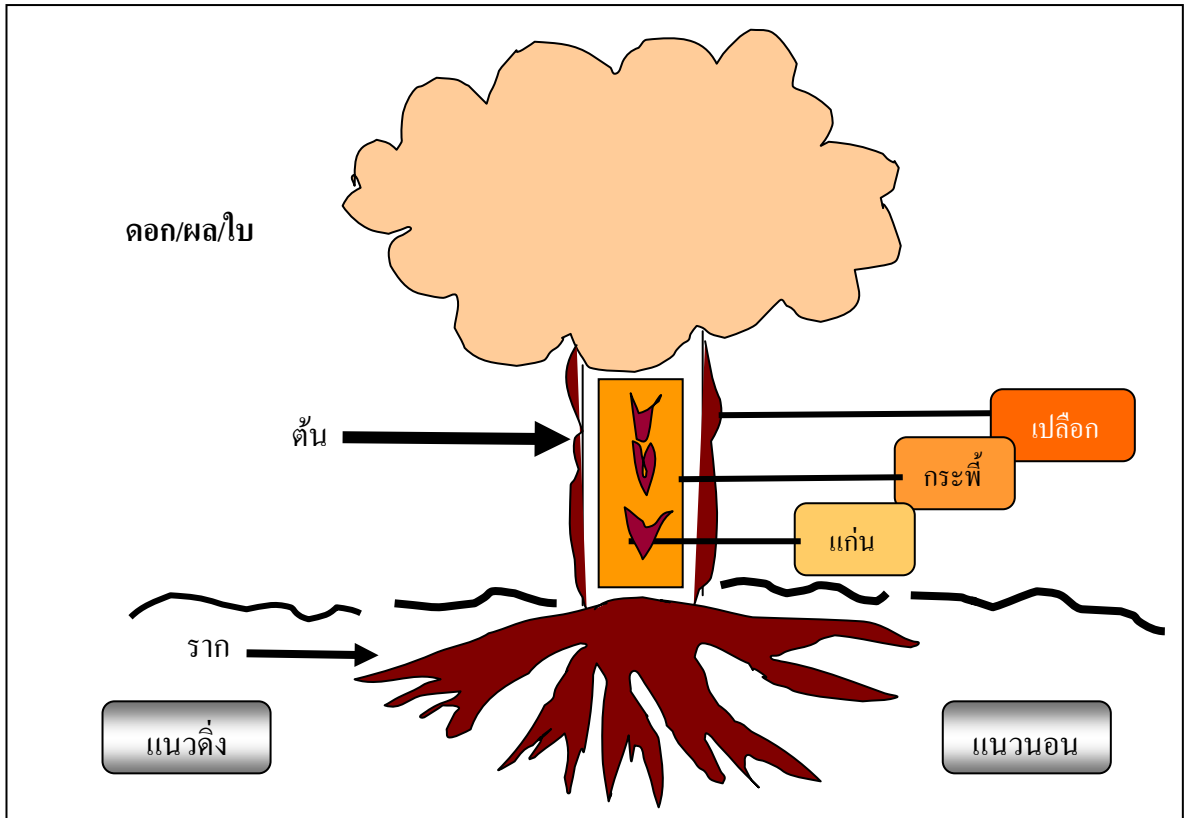
แผนภาพที่ ๙ การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อการแสดงผล

(๓) สื่อวัตถุ เช่น ผ้าทอ ปูนปั้น งานไม้ไผ่ แกะสลัก อาหารพื้นเมือง

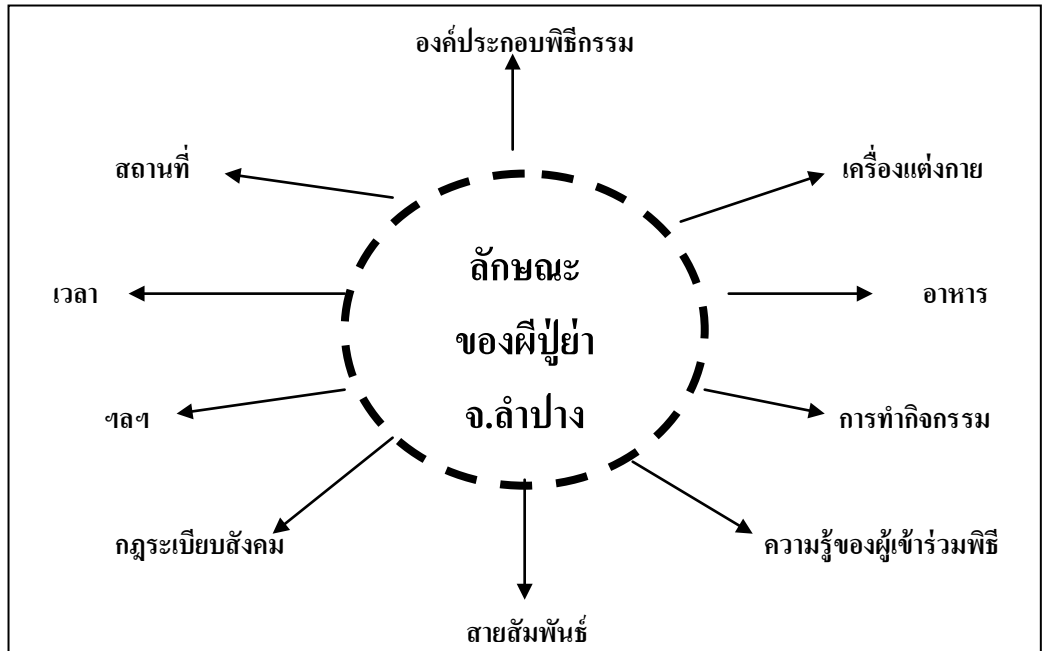
แผนภาพที่ ๑๐ การวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อวัตถุ

รู้ใจ : การวิเคราะห์ “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของสื่อพื้นบ้าน หากเราจะเปรียบเทียบสื่อพื้นบ้านเป็นต้นไม้ (หรือในที่นี้จะเรียกว่า “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของสื่อพื้นบ้าน) จะเห็นได้ว่า ถ้าเราผ่าต้นไม้ออกมา จะเห็นองค์ประกอบของต้นไม้เป็น ๒ แนว ดังแผนภาพนี้

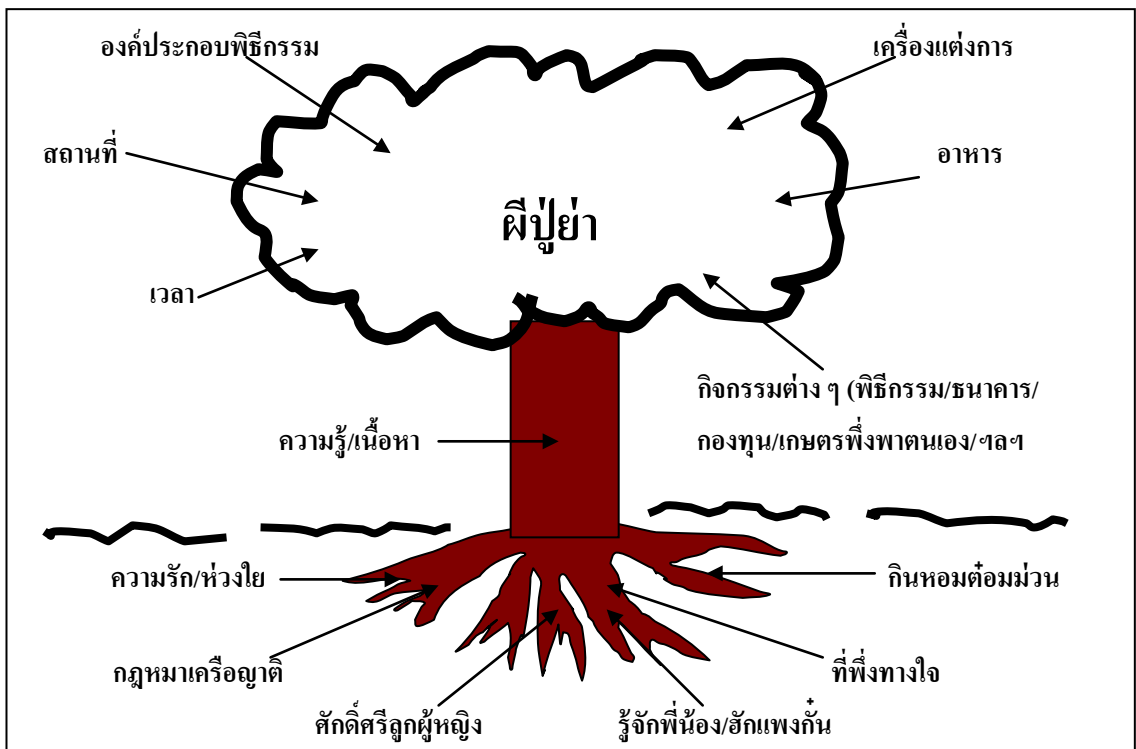
ภาพที่ ๑๑ ต้นไม้แห่งคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน

(๑) การวิเคราะห์ต้นไม้แห่งคุณค่าในแนวตั้ง ซึ่งประกอบด้วย ราก/ต้น/ดอก/ใบ/ผล การวิเคราะห์ต้นไม้แนวนอนก็เพื่อให้เข้าใจคุณค่า/ความหมายของสื่อพื้นบ้าน เนื่องจากว่า สื่อพื้นบ้านจะมีทั้งส่วนที่มองเห็นชัดเจน อัน ได้แก่ ต้นดอกใบผล ซึ่งเป็นองค์ประกอบเชิงรูปแบบของสื่อพื้นบ้านที่สามารถรับรู้ประยุคต์ได้ กับอีกส่วนหนึ่งที่ไม่เห็น คือราก ที่แม้ว่าจะอยู่ใต้ดิน/เป็นนามธรรมแต่ก็สำคัญที่สุด เพราะฉะนั้น หลังจากวิเคราะห์คุณลักษณะสื่อพื้นบ้าน ผู้วิจัยต้องนำคุณลักษณะต่าง ๆ มาจัดให้เห็นว่า อะไรคือราก (คุณค่า/ความหมาย) และอะไรคือ ต้นดอกใบผล (หรือรูปแบบของสื่อพื้นบ้าน) ดังกรณีของประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ที่หากเราวิเคราะห์คุณลักษณะในลำดับแรก ก็จะได้ผลการวิเคราะห์ดังแผนภาพนี้

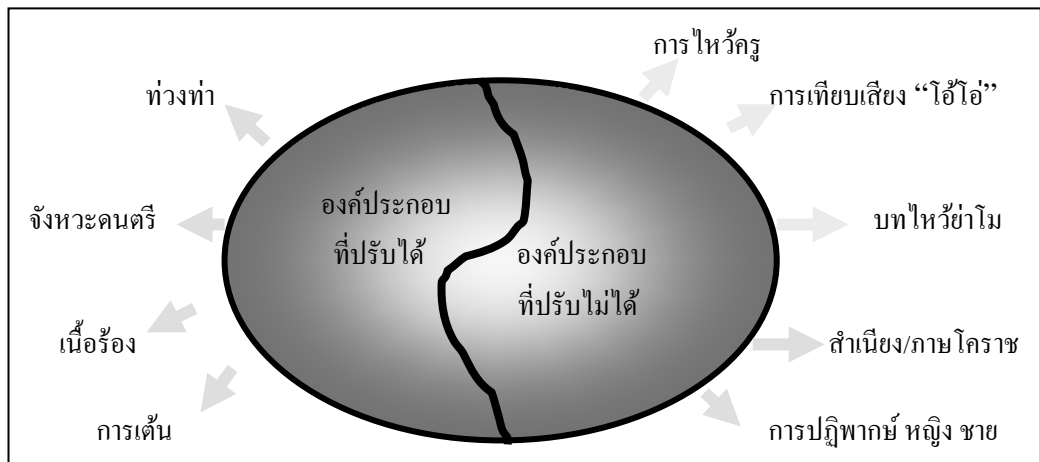
แผนภาพที่ ๑๒ การวิเคราะห์คุณลักษณะของผีปู้ย่าจังหวัดลำปาง

จากนั้น นำมาจัดระบบเป็นต้นไม้แห่งคุณค่าของผีปู้ย่า ก็จะได้ออกมาเป็นแผนภาพที่ ๑๓ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ส่วนที่เป็นรูปแบบ (หรือต้นดอกใบผล) ได้แก่ เวลา สถานที่ การจัดพิธีกรรม ฯลฯ ในขณะที่รากหรือคุณค่าที่แท้จริงของผีปู้ย่าจะอยู่ที่ ความรัก/ห่วงใย การเคารพศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ที่ฟังทางใจ ฯลฯ

แผนภาพที่ ๑๓ ต้นไม้คุณค่าของผีปู้ย่า

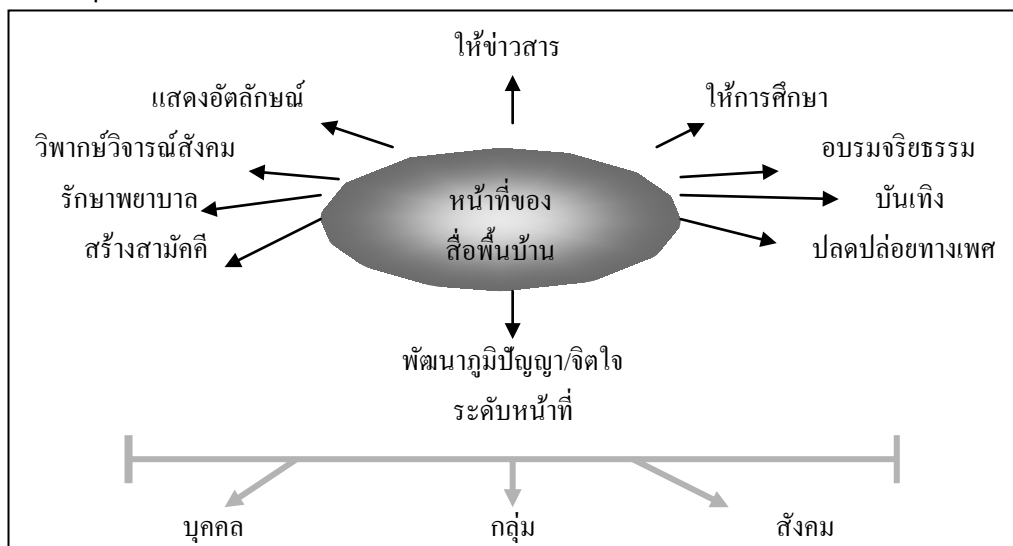
(๒) การวิเคราะห์หัตถ์ไม้แห่งคุณค่าในแนวนอน อันหมายถึงการผ่าเฉพาะลำต้นออกมาดู และเห็นเป็นเปลือก/กระพี้/แก่นของต้นไม้ ในกรณีนี้จะใช้เปรียบเทียบกับการศึกษาเพื่อให้เข้าใจ การสืบทอด/ปรับตัวของสื่อพื้นบ้านว่า ถ้าเป็นส่วนที่เป็นเปลือก (หรือแม้แต่กระพี้) ก็จะปรับเปลี่ยนได้ แต่ถ้าเป็นส่วนของแก่นแล้ว ทุกครั้งที่มีการปรับประยุกต์สื่อพื้นบ้าน จะต้องพยายามรักษาส່วนนี้เอาไว้เสมอ ดังอย่างกรณีของการปรับประยุกต์เพลง โคราชดั้งเดิมเป็นเพลง โคราชชุปเปอร์แดนซ์

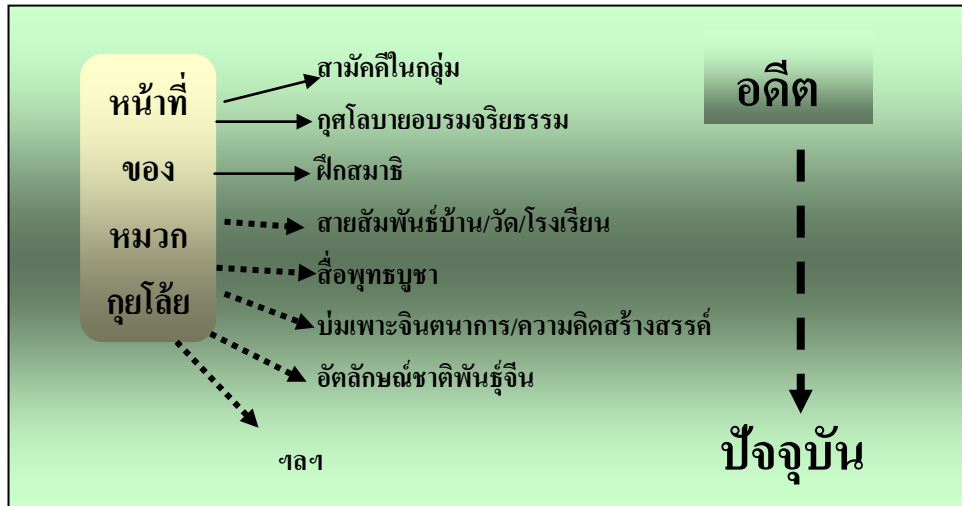
แผนภาพที่ ๑๔ การปรับประยุกต์ของเพลงโคราช

จากภาพที่จะเห็นได้ว่า แม้จะมีการปรับประยุกต์เพลง โคราชให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย (เช่น ปรับให้เข้ากับรสนิยมเด็กรุ่นใหม่ที่ชอบการเต้น) แต่ศิลปินได้ทำความตกลงร่วมกันแล้วว่า อะไรจะปรับได้ และอะไรจะปรับไม่ได้เพื่อรักษาอัตลักษณ์/ตัวตนของเพลงโคราชเอาไว้

รู้ใช้ : การวิเคราะห์หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ให้กับชุมชนท้องถิ่นมากมาย ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และสังคม ดังนั้น ในการวิจัยสื่อพื้นบ้าน จึงต้องสกัดให้เห็นหน้าที่สำคัญของสื่อพื้นบ้านที่เราศึกษาอยู่ว่าทำอะไร ได้บ้าง ซึ่งตัวอย่างของบางบทบาทหน้าที่เด่น ๆ ของสื่อพื้นบ้าน ได้แก่

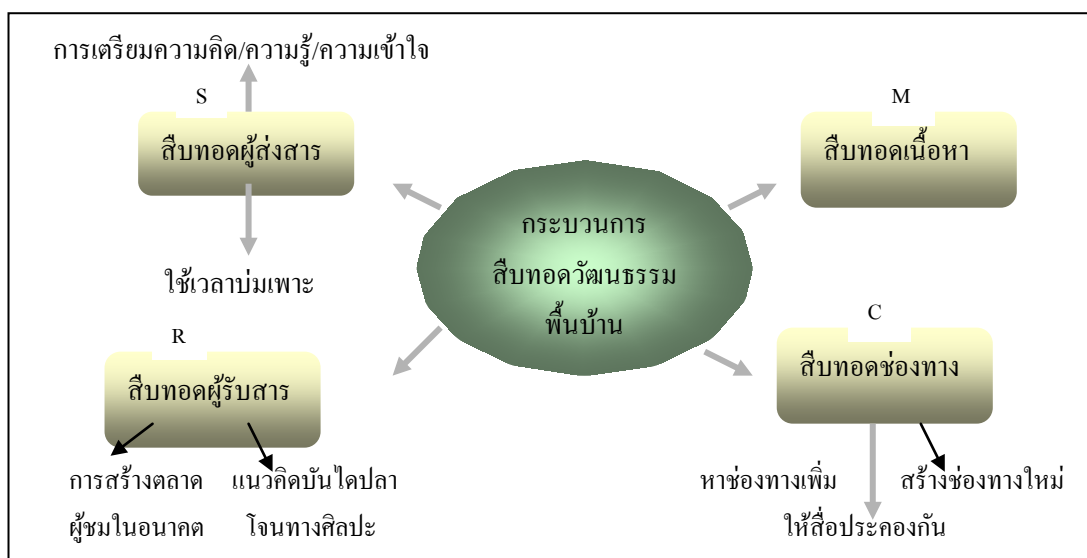
มีข้อสังเกตว่า หากหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านชนิดใดในปัจจุบันเริ่มที่จะจำกัดตัวลงการวิเคราะห์หน้าที่นั้นก็จะช่วยเสริมหน้าที่ใหม่ ๆ ให้กับสื่อพื้นบ้านชนิดนั้นได้ เช่น ตัวอย่างกรณีของหมวกสานกวยโล้ย ที่ ตำบลวังตะกู จังหวัดนครปฐม

แผนภาพที่ ๑๖ การวิเคราะห์หน้าที่ของหมวกกวยโล้ย

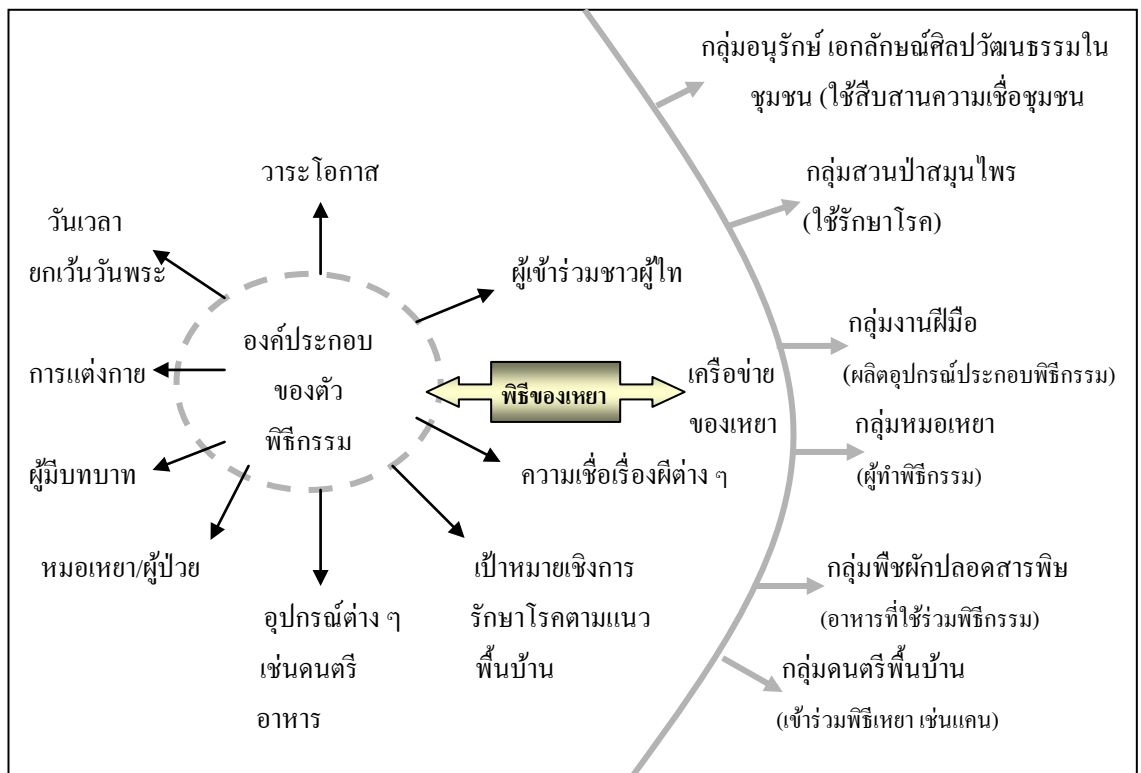
จากแผนภาพนี้ จะเห็นได้ว่า ในอดีต การสานหมวกกวยโล้ยจะทำหน้าที่เพียงสร้างสามัคคีในกลุ่ม ใช้เป็นพื้นที่อบรมจริยธรรม หรือฝึกสมาธิแต่ในปัจจุบัน เมื่อสถานการณ์ชุมชนเปลี่ยน สายสัมพันธ์เริ่มห่างหาย ทั้งครู พระ และชาวบ้าน ก็ร่วมกันแสวงหาวิธีการขยายศักยภาพของหมวกกวยโล้ยออกไป ให้มาทำหน้าที่เพิ่มเติม เช่น สร้างสัมพันธ์บ้าน วัด โรงเรียน ใช้เป็นสื่อพุทธบูชา สร้างจินตนาการสร้างสรรค์ไปจนถึงสร้างอัตลักษณ์และสำนึกชาติพันธุ์ท้องถิ่น

รู้รักษา : กระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ตามหลักนิเทศศาสตร์นั้น การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อครบธาตุทั้ง ๔ คือ S-M-C-R เพราะฉะนั้น หากเราจะทำวิจัยหรือทำงานด้านสืบทอดสื่อพื้นบ้านแล้ว ก็ต้องสืบทอดให้ครบทั้ง ๔ ด้านเช่นกัน ดังแผนภาพที่ ๑๗ กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน

อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปศิลปิน/นักวัฒนธรรมท้องถิ่น มักจะสนใจทำงานสืบทอด S-M-C-R อยู่เป็นปกติแล้ว แต่ทว่า องค์ประกอบที่มีถูกมองข้ามในแง่การสืบทอดก็คือ ผู้รับสาร (หรือตัว R) ซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกัน เช่น หากในอนาคต มีแต่ศิลปินและตัวสื่อพื้นบ้านที่ถูกสืบทอดไปไว้แต่ขาดผู้รับสารที่คุ้นเคยเป็นหรือขาดความรู้ในการเสพงานศิลปะ สื่อพื้นบ้านแขนงนั้นก็มีความต้องสูญสลายไปเช่นกัน

นอกจากการสืบทอดที่ครบทั้งธาตุ ๔ ของ S-M-C-R แล้ว กระบวนการสืบทอดยังอาจเริ่มต้นจากการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านชนิดนั้น ๆ แล้วสืบทอดคุณลักษณะต่าง ๆ ที่สำคัญให้ครบดังตัวอย่างกรณีของพิธีกรรมเหยาที่บ้านคำพอก จังหวัดมุกดาหาร ที่ชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์คุณลักษณะของพิธีกรรมว่ามีองค์ประกอบใดบ้างที่สำคัญ หลังจากนั้น เมื่อชาวบ้านจะตั้งกลุ่ม/เครือข่ายที่จะสืบทอดพิธีเหยา ก็จะต้องกลุ่มที่อ้างอิงมาจากการวิเคราะห์คุณลักษณะในตอนแรก ดังแผนภาพที่ ๑๗

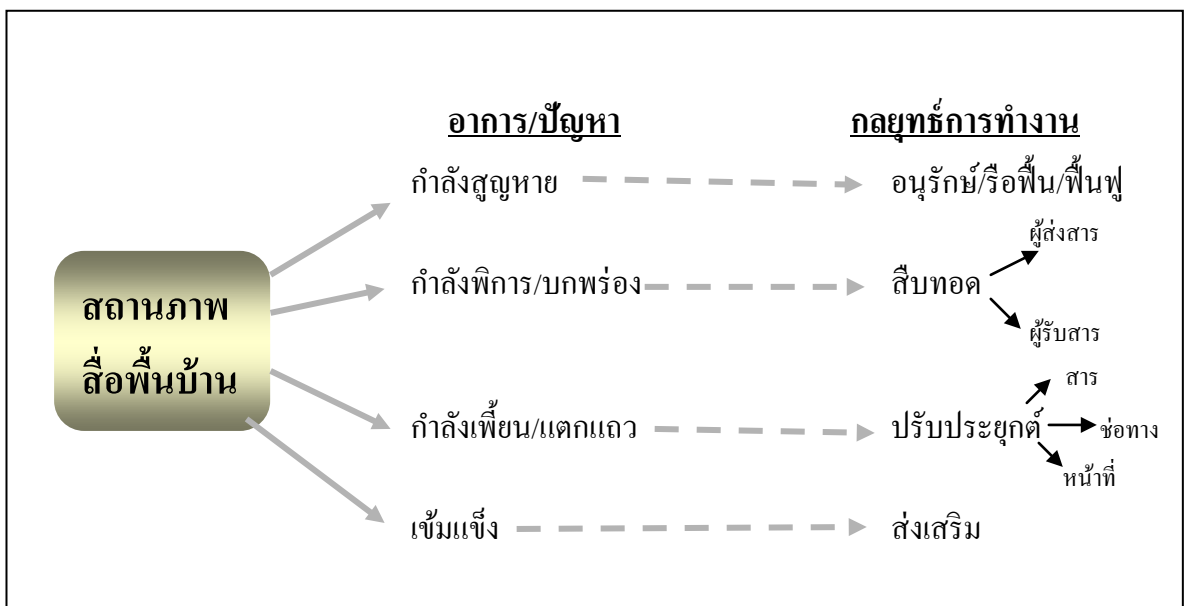
แผนภาพที่ ๑๗ กระบวนการสืบทอดพิธีเหยา จ.มุกดาหาร

ในขณะเดียวกัน เนื่องจากสื่อพื้นบ้านถือเป็นมรดกร่วมกันของชุมชน ดังนั้น การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ก็จำเป็นต้องให้เป็นการทำงานที่ร่วมกับบรรดาเจ้าของวัฒนธรรมทุกกลุ่ม ตั้งแต่ศิลปิน ผู้นำชุมชน พระ ครู ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ชาย ผู้หญิง ผู้ใหญ่ ชาวบ้านทุกคน ไปจนถึง

กลุ่มวัยรุ่นและเยาวชน ทั้งนี้เนื่องจากว่าวัยรุ่นและเยาวชนนั้นก็คืออนาคตของสื่อพื้นบ้านนั่นเอง และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น การสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องยึดหลักปฏิบัติที่ชื่อว่า หลักสิทธิเจ้าของ วัฒนธรรม อันแปลว่า การตัดสินใจชะตากรรมของวัฒนธรรมท้องถิ่นต้องมาจากข้อตกลงร่วมกัน ของคนวงในวัฒนธรรมนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น ต้องไม่ใช่เป็นหน่วยงานของรัฐ องค์กรกิจหน่วยงาน ท้องเที่ยว หรือบุคคลภายนอกวัฒนธรรมที่เป็นผู้เข้าไปกำหนดให้ชุมชนปรับเปลี่ยนสื่อพื้นบ้าน แต่ ในทางตรงข้าม การปรับประยุกต์และสืบทอดสื่อพื้นบ้านต้องเป็นตัวชุมชนเองที่ตัดสินใจชะตากรรม ทางวัฒนธรรมของพวกเขา

- กระบวนการทำงานวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภายหลังจากการวิจัยเพื่อรู้จัก/เข้าใจ/รู้ใช้/รักษาสื่อพื้นบ้านแล้ว กระบวนการทำงานหรือ บริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น อาจกำหนดไว้เป็น ๔ เส้นทางด้วยกัน ตามแต่ “สถานภาพ” ของ สื่อพื้นบ้านนั้น ๆ ดังนี้

แผนภาพที่ ๑๕ กระบวนการทำงานวัฒนธรรมท้องถิ่น

(๑) หากสื่อพื้นบ้านนั้นประสบปัญหา กำลังสูญหาย กลยุทธ์การทำงานที่สำคัญก็คือ การรื้อฟื้น/ฟื้นฟู ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่หน่วยงานทางวัฒนธรรมของรัฐสนใจทำอย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว

(๒) หากสื่อพื้นบ้านนั้นอยู่ภาวะกำลังพิการ/บกพร่อง (เช่น ขาดผู้รับสารรุ่นใหม่) ก็จำเป็นต้องหาทางสืบทอดทั้งตัวผู้ส่งสารและผู้รับสาร

(๓) หากซื้อพื้นบ้านนั้นกำลังเพี้ยน/แตกแถว (เช่น กรณีของหมอลำที่เริ่มกลายเป็นหมอลำ ซึ่งแต่เพียงสายพันธุ์เดียว หรืองานศิลปะปูนปั้นที่เริ่มถูกทำให้เป็นของที่ระลึกขายนักท่องเที่ยวที่ไม่เข้าใจคุณค่า) ก็ต้องเน้นการปรับประยุกต์ให้คุณค่าแท้จริงกลับคืนมา

(๔) หากซื้อพื้นบ้านนั้นเข้มแข็งอยู่แล้ว ก็อาจต้องหาทางส่งเสริมเป็นระยะ ๆ เพื่อป้องกันความอ่อนแอในวันข้างหน้า

๖.๒ การบริหารจัดการวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ ๒๕๔๘ : ๘๑) กล่าวไว้ในหนังสือยุทธศาสตร์การปฏิบัติงานวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน ถึงเรื่องการบริหารวัฒนธรรมมีอยู่ ๔ เป้าหมาย คือ

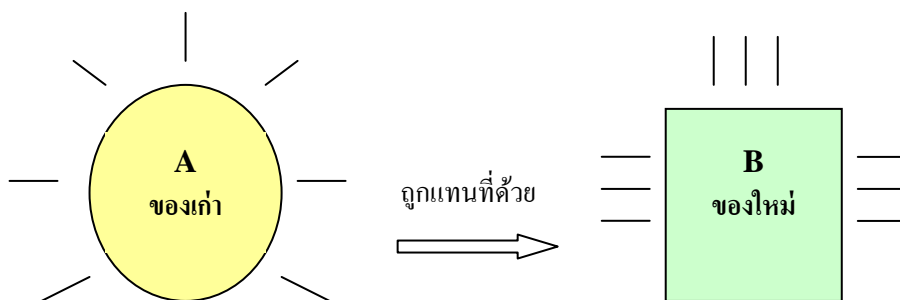
๑) การจัดการเพื่อการรื้อฟื้นวัฒนธรรม สำหรับวัฒนธรรมที่สูญหายตายจากไปแล้ว

๒) การจัดการเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทยจำนวนมากอาจจะยังคงดำรงอยู่ในคนรุ่นผู้ใหญ่ แต่ไม่อาจรับประกันได้ว่าในคนรุ่นต่อไปจะยังคงคิดตรงเหมือนเดิมหรือเปล่า

๓) การจัดการเพื่อการปรับประยุกต์ คุณสมบัติประการหนึ่งของวัฒนธรรมทุกชนิด ก็คือต้องมีการปรับตัว ปรับประยุกต์ (adaptation) ให้ตอบรับกับสถานการณ์ใหม่ๆ วัฒนธรรมที่ปรับตัวไม่ได้ หรือปรับประยุกต์ไม่ไหวก็ต้องมีชะตากรรมแบบเดียวกับไดโนเสาร์ คือสูญพันธุ์ไป แต่การปรับประยุกต์นั้นมีหลายแบบอย่าง เช่น การปรับประยุกต์แบบตามยถากรรม ซึ่งหากคาดไม่ถึง ก็คงจะได้ แต่ถ้าร้ายก็คงจะเสีย หรือการปรับประยุกต์แบบมีภูมิปัญญา มีการวางแผน มีหลักการ เพื่อให้ปรับประยุกต์แล้วได้ผลออกมาอย่างถูกต้อง เหมาะสม งดงาม ตามความประสงค์ การปรับประยุกต์ให้ได้ผลที่พึงประสงค์นั้น มีหลักการ ๒ หลัก คือ หลักการ ๓ ชั้นของการปรับประยุกต์ และหลักการเรื่องสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม

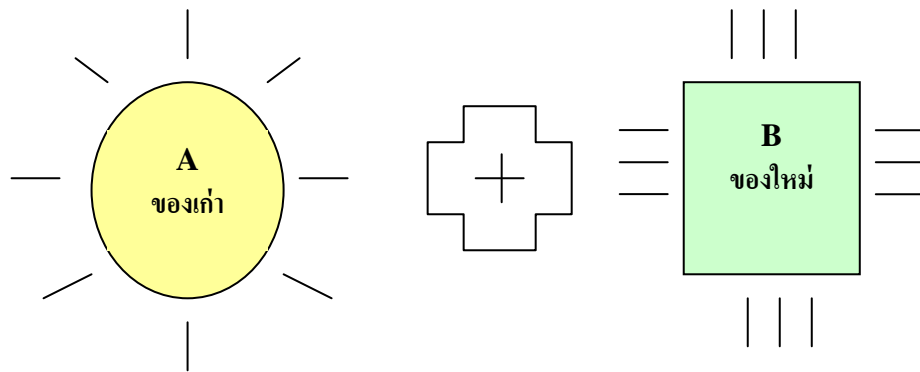
รูปแบบของหลักการผสมผสานนั้น มักมีการผสมผสานระหว่างสิ่งเก่า วัฒนธรรมเดิม ที่มีอยู่ กับสิ่งใหม่ วัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามา การพบกันระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่นี้มีอยู่ ๓ แบบแผน คือ

แบบแผนที่ ๑ การแทนที่ (Substitution) ซึ่งแบบแผนนี้จะเป็นการถูกแทนที่ด้วยของใหม่ทั้งหมด เป็นยุทธศาสตร์หลักการของการพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมา เช่น มีการนำควายเหล็กมาแทนที่ควายเนื้อ, เอาปุ๋ยเคมีมาแทนปุ๋ยหมักปุ๋ยคอก

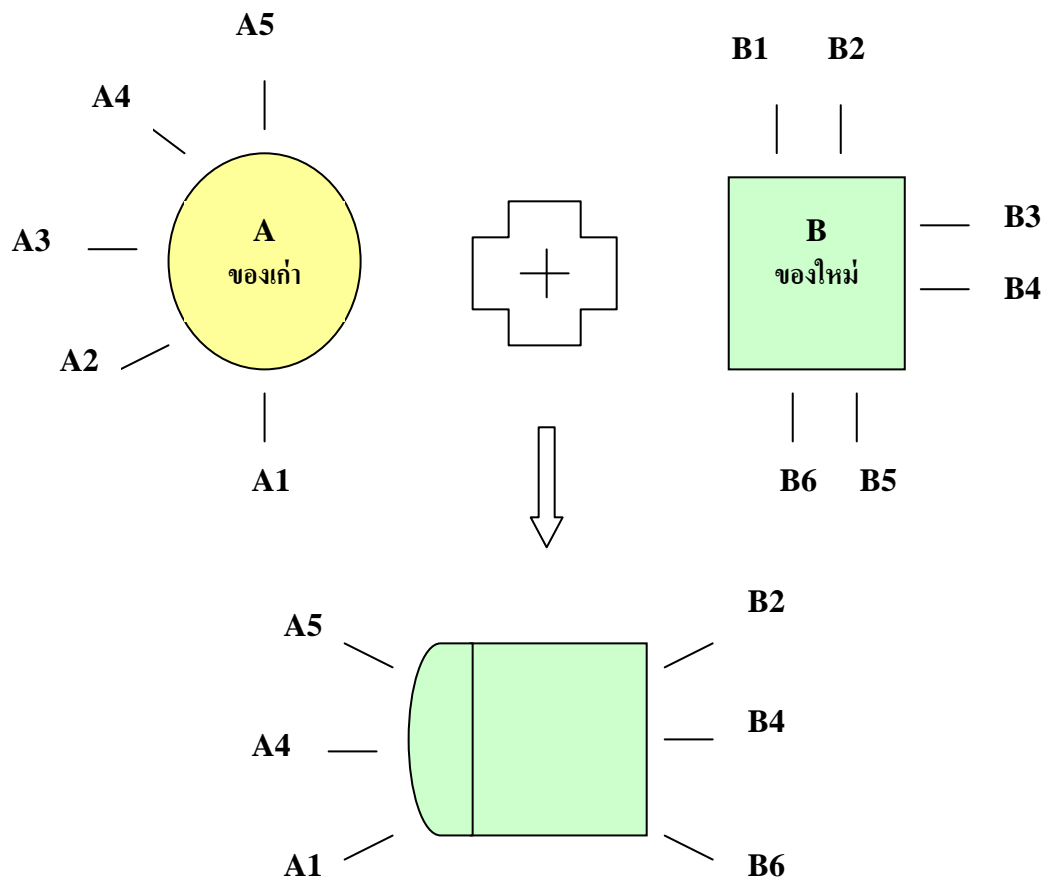
ภาพที่ ๑ แบบแผนที่ ๑ การแทนที่ (Substitution)

แบบแผนที่ ๒ การเพิ่มเข้ามา (Addition) เป็นแบบที่เก็บทั้งของเก่าและของใหม่ไว้ด้วย เช่น เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย คนไทยก็มักจะไปหาหมอสมัยใหม่ฉีดยา ให้น้ำเกลือ และในเวลาเดียวกันก็ไปบนบานศาลกล่าว รดน้ำมันต์ สะเดาะเคราะห์ ไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้แบบแผนของการเอาของใหม่มาเสริมพร้อมกับการของเก่านี้ จะใช้ได้ภายใต้เงื่อนไขที่ต้องมีทรัพยากรมากพอจะใช้ทั้งของเก่าและของใหม่ได้ทั้งคู่

ภาพที่ ๒ แบบแผนที่ ๒ การเพิ่มเข้ามา (Addition)

แบบแผนที่ ๓ การปรับประสาน (Articulation / Hybridization) แบบแผนนี้มีลักษณะเป็นลูกผสม ด้วยการนำเอาคุณลักษณะบางอย่างจากของเก่ามาบวกผสมกับคุณลักษณะบางอย่างจากของใหม่ แล้วผสมผสานกันออกมาเป็นลูกผสม เช่น เมื่อวัฒนธรรมข้าวเหนียว ปลาย้าจากอีสาน มาเจอกับพืชชาจากอิตาลี ทั้งสองฝ่ายก็ได้คัดเลือกคุณลักษณะบางอย่างแล้วผสมผสานกันออกมาเป็นพืชชาหน้าปลาย้าสับ เป็นต้น

ภาพที่ ๓ แบบแผนที่ ๓ การปรับประสาน (Articulation / Hybridization)

แบบที่ ๓ จะเห็นขอแตกต่างในเรื่อง “กระบวนการบริหารจัดการ” ว่าหากเราเลือกใช้แบบแผนที่ ๑ ที่ ๒ นั้น เราก็ไม่จำเป็นต้องทำการวิเคราะห์คุณลักษณะของวัฒนธรรมทั้งสอง เพราะไม่ว่าจะเป็น “การแทนที่” หรือ “การเพิ่มเข้ามา” เราก็ทำเพียงยกทิ้งหรือใส่เพิ่มเข้ามาทั้งกระปิ แต่หากเลือกใช้แบบแผนที่ ๓ เราจำเป็นต้องแยกแยะคุณลักษณะของวัฒนธรรมทั้งสองออกมา แล้วต้องตัดสินใจว่า จะเอาคุณลักษณะใดจากของเก่า/ของใหม่ผสมกัน การจัดการการปรับประยุกต์แบบแผนที่ ๓ จึงต้องใช้ความประณีต ใช้การไตร่ตรองขบคิด และใช้ฝีมือมากกว่า ๒ แบบแผนที่กล่าว

๗. ประเพณีทิ้งกระจาด

๗.๑ ความเป็นมา

ความเป็นของประเพณีทิ้งกระจาด (องใบฎีกาปรีชา เกียนกือ และประชา กุลสุวรรณ ๒๕๓๘:๑๖๕-๑๖๗) กล่าวไว้ดังนี้ ในสมัยองค์สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เสด็จประทับอยู่ที่นิโครธารามเมืองกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยพระภิกษุเฝ้าห้อมล้อมคอยสดับพระสัทธรรมเทศนา ในเวลานั้น พระอานนท์เถระเจ้าไปนั่งสมาธิอยู่ที่สังคแต่ผู้เดียว ครั้นถึงเวลาตีกลองพระผู้เป็นเจ้าได้

ทัศนาก็เห็นอสุรกายมีนามว่า (เหญีมโห้) ร่างกายชุปผอมเหี่ยวแห้งและมีเพลิงพุ่งออกจากปาก ถ้าคอเท่ารูเข็ม ผมบนศีรษะกรงรัง มีเขี้ยวงอกออกจากปากน่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก อสุรกายนั้นมายืนประนมมือบอกพระอนันท์ว่ายังมีอีก ๓ ราตรีท่านก็จะถึงแก่กรรมภาพ แล้วต้องมาอยู่ในหม้ออสุรกายดังเช่นข้าพเจ้านี้ เมื่อพระอนันท์ได้ฟังอสุรกายบอกดังนั้น ก็มีความหวาดกลัวต่อมรณภัย เพราะยังเป็นปุถุชนอยู่ จึงถามอสุรกายนั้นว่าจะทำประการใดจึงจะพ้นจากความตาย และพ้นจากทุกข์ในหม้ออสุรกายนั้นได้ อสุรกายตอบว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าอยากจะให้พ้นจากกองทุกข์ก็ให้กระทำ พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และบริจาทานให้แก่ยากจนผู้เดือดร้อนและแผ่กุศลไปให้แก่พวกอสุรกายทั้งหลาย ท่านก็จักได้มีอายุยืนยาววัฒนาการ ส่วนอสุรกายนั้นก็จักได้ฟังผลกุศลที่ท่านอุทิศให้ก็อาจพ้นจากกองทุกข์ถึงสุดก็ได้โดยพลัน เมื่อพระอนันท์ได้ฟังอสุรกายกล่าวนั้น ก็ขอให้พระผู้ทรงพระภาคเจ้าช่วย (หยาที่เทโตนก้าว อานาน โจน หยาอิมเหยิกโพหิงา หูเพื่องเตียน หลิ่นเยอนังที) พระผู้ทรงพระภาคเจ้าจึงมีพระพุทธรูปถวายแก่พระอนันท์ว่า ดูกรอนันท์อย่าได้มีความหวาดเกรงกลัวไปเลย เราตถาคตจะชี้ทางให้ เพื่อบริจาทานให้แก่หม้ออสุรกายและพวกพราหมณ์ที่อยู่ในเมืองมายาค้า (น่าจะเป็นเมืองมัทราฐ์) เพราะพราหมณ์ที่เมืองนั้นยากจนอนาถามาก เมื่ออนันท์บริจาทานแล้ว อนันท์ก็จักพ้นจากภัยดังที่กล่าวแล้วนั้นได้ แต่การที่จักบริจาทานให้ทั่วถึงอสุรกายนั้นยาก เพราะพวกอสุรกายสร้างกรรมไว้มาก จึงไม่สามารถที่จะบริโภคน้ำได้ ต้องตั้งพิธีประชุมพระอริยเจ้าทั้งหลายมาเจริญพระภาณนามว่า “ถีกถือลาย” ด้วยพระอำนาจพระภาณนี้อาจให้ทั่วถึงหม้ออสุรกายทั้งหลายได้ ส่วนอนันท์ก็จักได้มีอายุยืน เมื่อพระอนันท์เถรเจ้าได้สดับพระพุทธรพจน์ดังนั้นแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจึงหาเครื่องสักการบูชา และเครื่องอุปโภคบริโภคพร้อมแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็ตั้งพิธีสัณนิบาตพุทธจักร ณ ที่ควร จึงกระทำสักการบูชา พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธานในการนั้น เมื่อพระอนันท์บริจาทานและอุทิศส่วนกุศลไปในหม้ออสุรกายครั้งนั้น โดยได้ฟังอำนาจพระบารมี อภินิหารแห่งพระรัตนตรัยทั้งสาม และอำนาจพระภาณ (ถีกถือลาย) จึงบันดาลให้ทั่วถึงหม้ออสุรกายทั้งหลายได้รับผลทานอันนี้แล้วไปสู่สุคติ องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงมีพระพุทธรูปถวายแก่พระอนันท์ว่า ดูกรอนันท์ จงดูเถิดเราตถาคตจะแสดงให้เห็นให้ทราบ เมื่ออดีตกาลล่วงแล้วครั้งนั้นเราตถาคตเกิดในตระกูลพราหมณ์ อยู่ในสำนักพระโพธิสัตว์ทรงนามว่า “กวางคือด้ายไปตัดาก” พระโพธิสัตว์พระองค์นี้ เมื่อผู้ใดบริจาทานแก่หม้ออสุรกายใด ๆ แล้ว พระองค์ก็สวดพระภาณ “ถีกถือลาย” ด้วยอำนาจพระภาณนั้นอาจให้ทั่วถึงหม้ออสุรกายทั้งหลาย เราตถาคตจึงนำมาแสดงแก่อนันท์ในกาลบัดนี้ แลอนันท์จงรู้ซึ่งอสุรกายที่มากบอกแก่อนันท์ว่า ยังมีอีก ๓ ราตรี อนันท์ก็จักถึงมรณะนั้นหาใช่อื่นไกลไม่คือพระโพธิสัตว์ (กวางคือด้ายไปตัดาก) นั่นเอง พระโพธิสัตว์องค์นี้เธอปรารถนาจะโปรดทั้งมนุษย์และอมนุษย์สัตว์ทั่วไป (คือบีเหยงา) ด้วยพระมหาวีร

คือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ทั้ง ๔ อย่างนี้บริบูรณ์ จึงได้แบ่งภาคมาบอกแก่อาณนท เพื่อจะได้เป็นต้นบริจาทานต่อ ๆ ไป เพราะเหตุนี้การบริจาทานทั้งจรจาตจึงต้องมีรูปยมราช (ได้ชื่อเอี้ย) คือพระโพธิสัตว์แบ่งภาคเป็นประธานสำหรับแจกเครื่องไทยทานทั้งจรจาต ปฐมพิธีทั้งจรจาตมีมาในพระสูตรดังนี้ และได้สืบทอดมาถึงทุกวันนี้

งานทั้งจรจาตชุมชนตลาดล่างริมน้ำ จันทบุรี จะทำในช่วงระหว่างเดือน ๘ โดยถือว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมเปิดให้วิญญาณขึ้นมาบนโลกมนุษย์ เป็นระยะเวลา ๑ เดือนเต็ม ซึ่งวิญญาณเหล่านี้มีทั้งหมด ๓๖ จำพวกคือ พวกที่ตายในน้ำ ๑๒ จำพวก พวกตายบนดิน ๑๒ จำพวก และตายบนอากาศ ๑๒ จำพวก งานพิธีทั้งจรจาตของแต่ละศาลเจ้าจะมีผู้ยกไร้ทั้งเด็กเล็ก หนุ่มสาว ผู้ใหญ่ และคนชราหลังไหลมาจากทุกแห่งหนเป็นจำนวนกว่า ๒ - ๓ พัน คน ซึ่งผู้คนเหล่านี้จะเดินทางมาเข้าคิวรอรับบัตรแจกข้าวสารตั้งแต่เช้าตรู่ ซึ่งทุกคนที่มาในพิธีทั้งจรจาตจะได้รับข้าวสารคนละ ๑ ถุง ส่วนของเครื่องใช้บริ โภค-อุป โภคอื่น ๆ ต้องแย่งชิงจากการโปรยทาน (ตัว) ของคณะกรรมการ

แต่เดิมการทั้งจรจาตหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมต่าง ๆ ของสงฆ์แล้ว กรรมการศาลเจ้าที่จะนำสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหมดใส่จรจาต (ตัวจรจาตสานจากไม้ไผ่คล้ายกับแข่งปลาทุ แต่มีขนาดใหญ่กว่า) แล้วนำขึ้นไปไว้บนโรงร้านสูงที่สร้างไว้เพื่อการนี้ เมื่อถึงเวลาทั้งจรจาตก็จะโยนสิ่งของลงมาทั้งจรจาตให้ผู้ยกไร้แย่งชิงกัน จากการบอกเล่าของผู้นำพิธีกรรมทั้งจรจาตในชุมชน(นายปรีชา วัฒนกฤษ) ว่าการแย่งชิงลักษณะนี้นับวันจะทำให้สิ่งของที่แย่งชิงกันเสียหายก่อนที่จะได้รับ เช่น ถุงข้าวสารแตกกระจาย เสื้อผ้าขาดวิน รองเท้าได้มาคนละข้าง และเด็กเล็กกับคนชราจะแย่งชิงสู้คนหนุ่มสาวไม่ได้ คุณปรีชา วัฒนกฤษ จึงคิดหาวิธีบริจาทาน โดยไม่ให้ข้าวของเสียหายด้วยการทำตัวเป็นสลากลึงของต่าง ๆ แล้วโยนไปเฉพาะตัวหากใครแย่งชิงได้ตัวใบใดก็นำมาขึ้นเอาของตามที่ปรากฏในสลากตัวนั้น และเมื่อก่อนหน้านั้นจะโยนตัวเฉพาะตรงโรงร้านที่ทำไว้ แต่ปัจจุบันมีคนยกไร้จำนวนนับพัน ๆ คนมารอรับบริจาทาน เพื่อให้การโปรยทานอย่างทั่วถึงคณะกรรมการของศาลเจ้าที่จัดที่โยนตัวไว้เป็นจุด ๆ ในบริเวณพิธี ส่วนโรงร้านสูงเป็นที่จัดวางของ บริจาทานสำหรับนำตัวมาแลกแทน

สำหรับประวัติความเป็นมาของศาลเจ้าที่ตลาดล่างหรือชุมชนริมน้ำ เดิมในละแวกย่านชุมชนนี้เคยเป็นท่าหลวง (ตรงเชิงสะพานวันจันทนาราม) จะมีเรือ “โป๊ะจ้าย” ลำใหญ่มาจอดขนถ่ายสินค้า จำพวก ผลไม้ กระจวาน พริกไทย และอื่น ๆ ซึ่งสมัยนั้นจะมีชาวจีนแผ่นดินใหญ่เข้ามาค้าขายในแถบย่านนี้ และจำนวนหนึ่งก็ปักหลักทำมาหากินอยู่ในละแวกนั้น และได้นำเอาความเชื่อเรื่องเทพเจ้า (ศาลเจ้า) ของจีนมาปฏิบัติในวิถีชีวิตจนกระทั่งปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่าแถบย่านริมแม่น้ำจันทบุรีละแวกนั้น มีศาลเจ้าที่นับได้จำนวน ๔ แห่ง ตั้งอยู่ในฝั่งเดียวกัน ๓ แห่งคือ

ศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ย ศาลเจ้าแม่กวนอิม และมีศาลเจ้าพ่อสะพาน อยู่ฝั่งแม่น้ำตรงข้าม ส่วนความเป็นมาของศาลเจ้าที่ตลาดล่าง “ลุงเอี้ยง” วัย ๖๘ ปี ซึ่งอาศัยอยู่ในแถบนั้น ได้เล่าให้ผู้ที่ศึกษาฟังว่า แต่เดิมศาลเจ้าที่ตลาดล่างนี้ปลูกเป็นเรือนไม้หลังเก่าเล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมชายแม่น้ำจันทบุรี ต่อมา มีชายชราชาวจีนชื่อ “แป๊ะหยู” อยากจะสร้างศาลเจ้าที่ใหญ่ใหม่ จึงได้ถามเจ้าที่ว่าต้องการย้ายหรือไม่ หลังจากนั้นจึงได้ทำการย้ายศาลเจ้าจากริมชายแม่น้ำเข้ามาในชุมชนอย่างที่เราเห็นปัจจุบัน จากนั้นได้มีการบูรณะรวม ๔ ครั้ง ซึ่งครั้งสุดท้าย “แป๊ะเอี้ยง ใส” ผู้เป็นพ่อของลุงเอี้ยง เป็นช่างทำการบูรณะ พร้อมกับช่างฝีมือจากที่อื่นมาช่วยทำการบูรณะจนสวยงามจนถึงทุกวันนี้ และลุงเอี้ยงยังเล่าต่ออีกว่า การสร้างศาลเจ้าที่ตลาดล่างนี้มีเขียนผู้รู้แนะนำให้สร้างหันหน้าชน “โจซือกง” ซึ่งเป็นศาลเจ้าฮกเกี้ยนที่แรงมาก แล้วจะทำให้เมืองจันทบุรีทำการค้าเจริญรุ่งเรืองดีมา

๗.๒ ขั้นตอนการเตรียมงานทั้งกระดาษ

ประเพณีการทั้งกระดาษเป็นประเพณีที่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นพระสงฆ์ญวน(อนัมนิกาย) และกรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่างจะอยู่ร่วมในระหว่างการทำพิธีกรรมส่วนคนในชุมชนหรือผู้อื่น และเกี่ยวข้องในลักษณะของการให้บริจาคนับจ่ายต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นของบริจาทานแก่คนยากไร้ในพิธีทั้งกระดาษ ซึ่งจะมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

ลำดับที่ ๑ ขั้นตอนการก่อนเริ่มงาน

๑) ประชุมคณะกรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง เพื่อมอบหมายคณะกรรมการออกเรียกรับบริจาคนับและสิ่งของจากชาวบ้านในชุมชนและนอกชุมชน โดยใช้ “ฮวยน้ำ” (ตระกร้า) ออกเรียกรับ

๒) คณะกรรมการจัดเตรียมข้าวสาร อาหารแห้ง เครื่องนุ่งห่ม และข้าวของเครื่องใช้ที่ได้จากการบริจาคนับและจัดซื้อ พร้อมกับจัดทำฉัตรฉลากเพื่อมารับแล่งสิ่งของที่ปรากฏในตัวแต่ละอัน

๓) จัดทำโรงร้านสูงประมาณ ๒-๓ เมตร เพื่อจัดวางสิ่งของที่ระโพรคทานให้ผู้ยากไร้ (มีลักษณะคล้ายกับร้านแปรตงานบุญเดือนสิบของชาวลาวได้)

๔) นิมนต์พระสงฆ์ญวนอนัมนิกาย เพื่อประกอบพิธีทั้งกระดาษ(จำนวนไม่ต่ำกว่า ๕ รูป)

๕) จัดเตรียมโต๊ะสำหรับประดิษฐานพระบรมราชตรงหน้าศาลเจ้าที่ และ โต๊ะหมู่บูชาในพิธีกรรมแบบจีน

ลำดับที่ ๒ ขั้นตอนประกอบพิธี

๑) พิธีช่วงเวลาเช้า

(๑) เวลาประมาณ ๐๗.๐๐ น. ผู้นำในการประกอบพิธีนำดอกไม้ ธูป (๑ ดอก) เทียน ไปอัญเชิญพระบรมราชจากวัดเขตรันบุญญาราม (วัดญวนซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ชุมชน) เป็นองค์

ประธานในพิธีกรรมทั้งกระเจด โดยอัญเชิญมาประดิษฐานตรงด้านหน้าขวามือของศาลเจ้าที่ ตลาดล่างหันพระพักตร์ออกสู่บริเวณปริมณฑลพิธี (ชาวบ้านเชื่อว่าเพื่อพระองค์ท่านจะได้ ควบคุมดูแลไม่ให้วิญญาณทั้งหลายเหล่านั้นมาทำอันตรายมนุษย์ได้)

(๒) กรรมการไปเชิญวิญญาณ ๓๖ จำพวก ตรงทำน้ำซึ่งอยู่ติดกัน เข้ามาในมณฑล พิธี จากนั้นจัดวางเครื่องเช่นไหว้เพื่อบูชา เริ่มจากไหว้ฟ้าดิน ด้วยผลไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล ๕ อย่าง ตามด้วยเช่นไหว้บูชาพระยมราช ด้วย อาหารหวานคาว หมู เป็ด ไก่ เสื้อผ้า เงินทอง และเช่นไหว้ บูชาเจ้าที่ตลาดล่างด้วยอาหารหวานคาว หมู เป็ด ไก่ ผลไม้ ๕ อย่าง เพื่อบอกกล่าวเรื่องการจัดงาน และขอพรจากพระองค์ท่าน

(๓) พระสงฆ์ญวน (อย่างน้อยจำนวน ๕ รูป) ประกอบพิธีในโรงพิธี(พุทธ มณฑล) บนโต๊ะบูชาประกอบด้วยรูปภาพ พระศาสดามุนีพุทธเจ้า พระอมิตายุสสุตร พระโกสัลชยา คุรุไวฑูรยประภาตถาคตสูตร พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ และพระสมันตภัทรโพธิสัตว์ พร้อมกับ เครื่องสักการะประกอบด้วย เจฉ่าย ผลไม้ ข้าวสวย ดอกไม้ใส่แจกัน น้ำชา กระจาดหั่งเตี้ย พระสงฆ์จะสวด “กึ่งหอง” (การสวดถวายข้าวพระพุทธ) ตามโต๊ะที่จัดของบูชา และสวดพระ มาลัย อ่านชื่อกรรมการศาลเจ้าที่ แล้วนำไปเผากลางแจ้งพร้อมกับม้ากระดาศและนกกระดาศ เพื่อนำฤกษ์ไปรายงานยังเบื้องบนให้รับทราบว่าการเหล่านี้จะทำหน้าที่แทนเบื้องบนในการโปรยทานให้แก่ผู้ยากไร้

(๔) พระสงฆ์ทำพิธีลอยกระทง (ในแม่น้ำจันทบุรี) โดยตั้งโต๊ะบูชาหันเข้าหา แม่น้ำ ประกอบด้วยเครื่องบูชา ผลไม้ ๕ อย่าง น้ำชา ดอกไม้ เพื่อเชิญวิญญาณ ๓๖ จำพวก มาร่วม พิธี (โดยตักเอาน้ำในแม่น้ำมาวางไว้กลางแจ้ง) และขอขมาพระแม่คงคา เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์ เสร็จ ให้กรรมการอ่านฎีกาและรายชื่อกรรมการ แล้วนำไปเผาไฟพร้อมกับกระดาศรูปเทพนั่งบน หลังม้า เพื่อส่งสาร จากประธานกรรมการจะเป็นผู้ลอยกระทงเป็นคนแรก และตามด้วยกรรมการ คนอื่น ๆ ทั้งหมด ๓๖ กระทง (มีการจุดประทัดหลังลอยกระทงหมดแล้ว) จากนั้นพระสงฆ์เอาใบ ประภาศให้กรรมการไปติดหน้าศาลเจ้าที่ แล้วพระสงฆ์จะสวดมนต์หน้ารูปองค์ ยมราช(ไตซื่อ เอี้ย) เป็นอันเสร็จพิธีช่วงเช้า (พระสงฆ์ฉันเพล)

๒) พิธีช่วงเวลาบ่าย

(๑) พิธีสงฆ์

พระสงฆ์เริ่มพิธีเวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. ก่อนทำพิธีให้ประธานกรรมการ ไหว้ครุ เสร็จแล้วประธานสงฆ์จะสวด “เหมา” (คือ หมวกแห่งบารมีของพระเจ้าห้าพระองค์ สำหรับสงฆ์ ผู้เป็นประธานในพิธีทั้งกระเจด ไทยทาน) ทำพิธีบอกกล่าวเรื่องการจัดกระเจด จากนั้นก็จะทำพิธีสวดมนต์ใช้เวลาประมาณ ๒ ชั่วโมง ๓๐ นาที ระหว่างพิธีนั้นพระสงฆ์จะทำการ

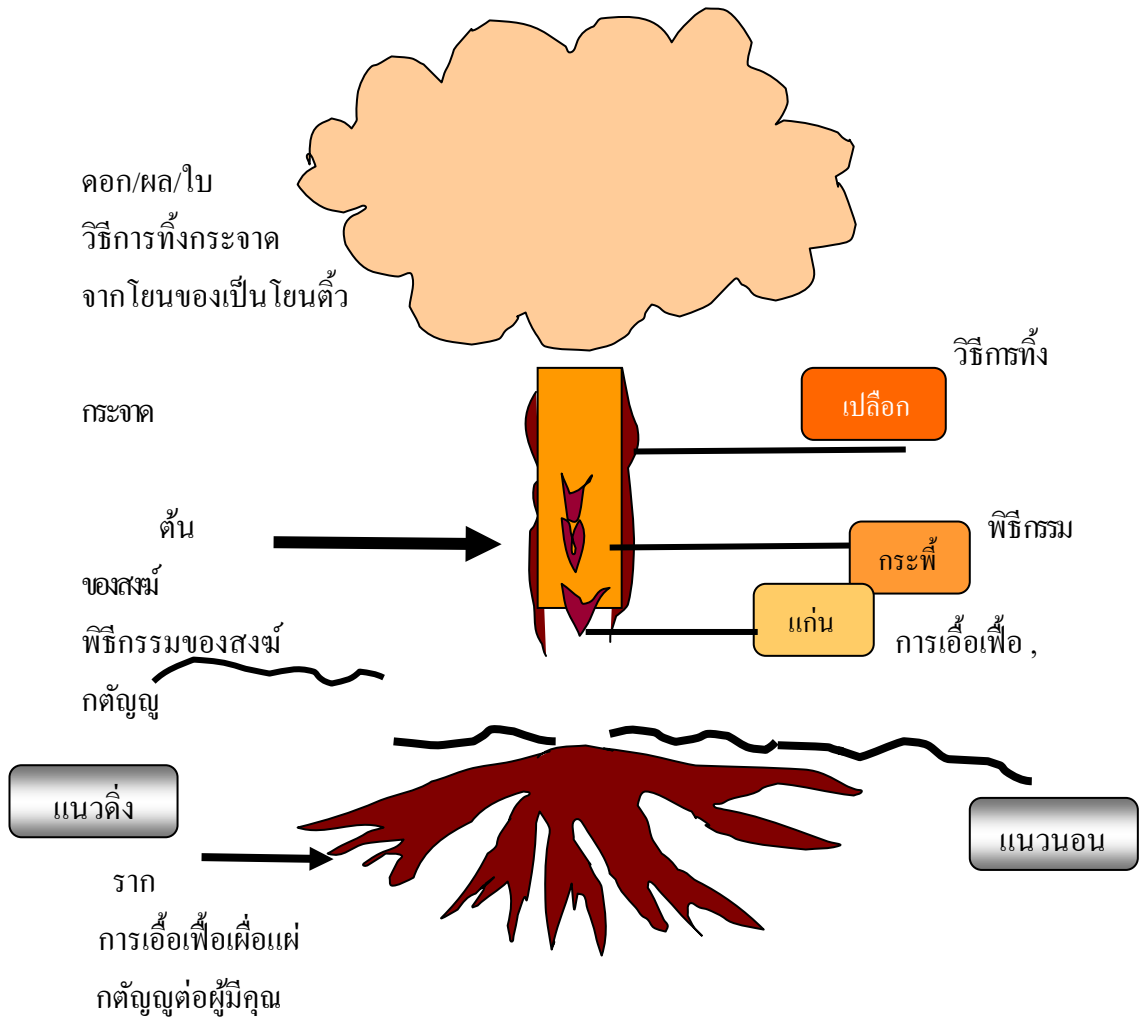
ไปรยทานไปด้วย โดยเอาเครื่องเช่น ไหว้บนโต๊ะพิธี อาทิ ซาลาเปา (ซึ่งข้างในซาลาเปาจะซ่อนเงินไว้เป็นไทยทานด้วย) โยนไปให้ประชาชนที่มารอรับบริจาคทาน ก่อนเสร็จพิธีพระสงฆ์จะนำกรรมกรไหว้ฟ้าดิน พระยมราช ศาลเจ้าที่ สัมภเวสี และสุดท้ายส่งวิญญาณกลับ ประธานกรรมกรศาลเจ้าที่นำน้ำมันต์จากพิธีไปประพรมทั่วบริเวณปริณชทเพื่อเชิญวิญญาณให้กลับได้ เป็นการสิ้นสุดพิธีกรรมของโลกวิญญาณ

(๒) พิธีทิ้งกระจาด

กรรมกรศาลเจ้าที่แต่ละคนจะเข้าประจำที่ตามจุดต่าง ๆ คือ จุดบริจาค ข้าวสาร บนโรงรำน และตามถนนเป็นทางยาวสำหรับโปรยตัว โดยจะทำการแจกข้าวสารและ โยนตัวพร้อม ๆ กัน ผู้ที่จะรับแจกข้าวสารมีจำนวนนับพัน ๆ คน ต้องเข้าแถวเรียงคิวตามลำดับ เพื่อป้องกันการเข้ารับของซ้ำ ๆ กรรมกรจึงต้องแจกบัตรให้คนละใบในช่วงเข้าก่อนเริ่มพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าใครได้รับแล้วจะไม่ให้มารับซ้ำอีก ในส่วนของการโยนตัว ก็จะแยกโยนเป็นจุด ๆ ตามความหนาแน่นของผู้ยากไร้ที่เข้ามารับทาน เมื่อพระสงฆ์ส่งสัญญาณว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม กรรมกรก็ทำการโยนตัว มีการแย่งชิงตัวกันชุลมุน เสร็จแล้วผู้ที่ได้ตัวก็มาขึ้นเอาของไป เป็นอันสิ้นสุดการทิ้งกระจาด

๗.๓ ต้นไม้แห่งคุณค่า

หากเราจะเปรียบเทียบประเพณีทิ้งกระจาดดั่งต้นไม้ (ต้นไม้แห่งคุณค่า) จะเห็นได้ว่า ถ้าเราผ่าต้นไม้ออกมาจะเห็นองค์ประกอบของต้นไม้เป็น ๒ แนว ดังแผนภาพ ๒๐

แผนภาพ ๒๐ แสดงการเปรียบเทียบต้นไม้แห่งคุณค่ากับประเพณีทิ้งกระเจาด

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการ วัฒนธรรมประเพณี : กรณีศึกษาประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ชุมชนย่อยที่ ๔ จังหวัด จันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม และประชาชนในการบริหารจัดการงานประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง และศึกษาถึง บทบาทของชุมชนในการจัดทำพิธีกรรมงานประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่างในชุมชน ดังกล่าว โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๒. ประชากรที่ศึกษา/กลุ่มตัวอย่าง

๒.๑ ประชากร เป็นประชาชนในชุมชนย่อยที่ ๔ (ในบริเวณชุมชนริมน้ำตลาดล่าง) ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นกลุ่มตัวอย่างเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วย พระสงฆ์จีน (อนัมนิกาย) ๑ รูป ผู้นำชุมชน ๑ คน กรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ๒ คน ปราชญ์ชาวบ้าน ๑ คน ประชาชนในชุมชน ๒ คน และกรรมการสภาวัฒนธรรม ๓ คน รวมทั้งหมด ๑๐ คน

เหตุผลที่ใช้กลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เนื่องจากการให้รายละเอียดในพิธีกรรมของงาน ประเพณีทิ้งกระจาดต้องอาศัยปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้สั่งสมประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับ พิธีกรรมและขั้นตอนการจัดการขนบประเพณีที่ถือเป็นแบบแผนมายาวนานหลายสิบปี จนไม่มี ผู้ใดในชุมชนที่สามารถให้รายละเอียดขั้นตอนการจัดพิธีกรรมได้เสมือนเหมือน และบุคคลในกลุ่ม ตัวอย่างท่านอื่น ๆ มีส่วนสำคัญในพิธีกรรมของงานประเพณีดังกล่าว

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

๓.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในการศึกษาทุกครั้งผู้ศึกษาจะออกพร้อมกับ คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดและสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ในความ รับผิดชอบนั้น ในระยะแรกของการเข้าพื้นที่ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต แบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรม ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ปกติตามวิถีชีวิตของคน

ในชุมชน และออกเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ตลอดจนร่วมกิจกรรมในพิธีกรรม ประเพณีที่ถึงกระจัดของชุมชนด้วย ในการจัดเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างผู้ศึกษาได้บันทึกเสียงและจดลงสมุดบันทึก และใช้กล้องบันทึกภาพ ในส่วนของวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้อาศัยวิธีการ ดังนี้

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

๓.๒.๑ การสังเกต (Observation)

ระยะแรกของการศึกษาได้เข้าไปพบปะกับผู้นำชุมชน ชุมชน เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจ ตลอดจนสังเกตโดยตรง(Direct Observation) บริบททั่วไปของชุมชน และขอข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง เพื่อทำความเข้าใจความคุ้นเคยเป็นกันเอง

๓.๒.๒ การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม (focus group)

เป็นการพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔ คน โดยสัมภาษณ์บริบททั่วไปของชุมชน

๓.๒.๓ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth Interview)

เป็นการพูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างเป็นรายบุคคล แบบเจาะลึก จำนวน ๖ คน เพื่อให้ได้มาซึ่งรายละเอียดของข้อมูลตามแนวคำถาม โดยพยายามถามให้ครบประเด็นคำถามที่กำหนดไว้ในสภาพแวดล้อมที่เป็นส่วนตัว ในบรรยากาศที่เป็นกันเอง ไม่มีพิธีรีตอง ไม่เร่งรัด เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด ทั้งนี้ ได้ใช้แนวคำถามตาม ที่สร้างขึ้นมาจากโดยศึกษาประเด็นคำถามจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ แล้วประมวลเป็นคำถามให้มีความครอบคลุมตามกรอบแนวคิดและขอบเขตการศึกษา โดยใช้คำถามในภาษาที่เข้าใจง่าย เป็นคำถามแบบปลายเปิด ขณะสัมภาษณ์ผู้ศึกษาจะบันทึกเสียงพร้อมกับบันทึกลงสมุดในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้ทำการศึกษาจะใช้แนวคำถาม

๔. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล/ตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้นำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดให้เป็นระบบ เชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในประเด็นที่ศึกษา และนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์แต่ละรายมาวิเคราะห์เข้าด้วยกันเพื่อหาข้อสรุป โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จะบรรยายเนื้อหาของข้อความหรือเอกสาร โดยใช้วิธีเชิงปริมาณ อย่างเป็นระบบเน้นสภาพวัตถุวิสัย (Objective) พิจารณาจากเนื้อหาโดยผู้ศึกษาไม่มีอคติหรือแสดงความรู้สึกในข้อความ โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ระดับลึกเป็นรายบุคคลมาวิเคราะห์ตามเนื้อหาด้วยการวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Analysis Comparison) แล้วสรุปตามความเป็นจริงโดยปราศจากอคติ

๔.๒ การจัดเวทีเสวนาค้นข้อมูลผู้ชุมชน

จากข้อมูลภาคสนาม ไม่ว่าจะเป็นการเก็บด้วยวิธีการสังเกต หรือการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาใช้วิธีการพิจารณาความเที่ยงตรงและความเชื่อถือของข้อมูล โดยการค้นข้อมูลผู้ชุมชนให้พิจารณาความถูกต้อง ทั้งนี้ หลังจากผู้ศึกษาจัดเก็บข้อมูลภาคสนาม แล้วนำมาจัดระบบและเรียบเรียงเป็นเอกสาร ค้นข้อมูลผู้ชุมชน โดยจัดเวทีเสวนาให้คนในชุมชนเข้ามารับฟังตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เพื่อรับรองความถูกต้องของข้อมูลที่นำเสนอ

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

การศึกษาค้นครั้งนี้ ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่ เมษายน ๒๕๕๑ ถึง กันยายน ๒๕๕๑

บทที่ ๔

ผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรมประเพณี : กรณีศึกษาประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ชุมชนย่อยที่ ๔ จังหวัดจันทบุรี โดยการศึกษาข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้องในชุมชน และค้นคว้าจากเอกสารประกอบ ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ

๑ เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการงานประเพณีทิ้งกระจาด ในชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

๒ เพื่อศึกษาบทบาทของชุมชนในพิธีกรรมงานประเพณีทิ้งกระจาด ของชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

จากการศึกษาผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเรื่องราวของชุมชนตลาดล่าง (ชุมชนริมน้ำ)

ตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมบริหารจัดการด้านวัฒนธรรมประเพณีทิ้งกระจาดของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนตลาดล่าง (ชุมชนริมน้ำ)

ตอนที่ ๓ บทบาทของชุมชนในพิธีกรรมงานประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเรื่องราวของชุมชนตลาดล่าง (ชุมชนริมน้ำ)

ที่ตั้ง ชุมชนตลาดล่าง หรือชุมชนริมน้ำ ตั้งอยู่ในชุมชนย่อยที่ ๔ ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี มีขนาดพื้นที่ ประมาณ ๐.๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๑๓๘ ไร่ มีผู้คนอาศัยอยู่ประมาณ ๒๖๐ ครัวเรือน เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนเลียบริมแม่น้ำจันทบุรีเป็นแนวยาวตลอดริมน้ำ และลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะหันเข้าหากันโดยมีถนนสุขาภิบาล ซึ่งเป็นถนนแคบๆ ชั้นกลาง เป็นพื้นที่ที่มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ชาวบ้านเล่าว่า ที่ตรงนี้ เป็นจุดน้ำท่วมอันดับแรกของจังหวัดจันทบุรี

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชุมชนริมน้ำตลาดล่างมีประวัติความเป็นมายาวนานนับร้อยปี ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ (กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๔ : ๘๖) โดยชุมชนดั้งเดิมได้อพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่โดยมาทำการค้าขายจำพวก ผลไม้ เครื่องเทศ เป็นต้น โดยนำเรือมาจอดเทียบท่าตรง “ท่าหลวง” (ปัจจุบันเป็นเชิงสะพานวัดจันทนาราม) เพื่อขนถ่ายสินค้าระหว่างกัน และชาวจีน

ก็ได้มาตั้งรกรากอยู่ในแถบบริเวณนั้น พร้อมกับนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของจีนมาถือปฏิบัติจนเป็นวัฒนธรรมชุมชน ที่เป็นอัตลักษณ์ เช่น ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า การบูชาศาลเจ้าที่ จะเห็นว่าในย่านริมน้ำชุมชนย่อยที่ ๓ และ ชุมชนย่อยที่ ๔ ตลอดแนวฝั่งแม่น้ำจันทบุรี จะมีศาลเจ้าตั้งอยู่ใกล้ ๆ กันถึง ๔ แห่ง ตั้งอยู่แนวฝั่งเดียวกันได้แก่ ศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ศาลเจ้าตัวเล่าเอี้ย และศาลเจ้าแม่กวนอิม ส่วนศาลเจ้าพ่อสรวาปจะตั้งอยู่ฝั่งตรงกันข้าม แต่เดิมบ้านเรือนที่ปลูกสร้างติดริมแม่น้ำจะหันหน้าบ้านสู่มแม่น้ำ เนื่องจากการคมนาคมติดต่อค้าขายทางน้ำเป็นหลัก ต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกมีความเจริญมากขึ้น สภาพบ้านเรือนก็เปลี่ยนทิศทางการหันหน้าเข้าหาถนน ดังเช่นในปัจจุบัน ในการก่อสร้างเรือนจะมีลักษณะเป็นแบบจีนผสมฝรั่งเศส และตัวอาคารดังกล่าวควรมีสภาพให้เห็นอยู่ประมาณร้อยละ ๘๐ ของอาคารบ้านเรือนทั้งหมด ในปัจจุบันเริ่มมีการสร้างบ้านใหม่ตามยุคสมัยปัจจุบันและยกตัวบ้านสูงกว่าถนนมาก เพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก

ศาสนาและความเชื่อ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนนับถือศาสนาพุทธ และมีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ในหนึ่งปีชุมชนจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับเทพเจ้านับตามปีปฏิทินจีน ดังนี้

เดือน ๑ ชิว ๓ จิน	พิธีไหว้ซึ่งเหละที (รับเจ้าลงจากสวรรค์)
เดือน ๑ ชิว ๑๐ จิน	พิธีไหว้เจียวตั่งก
เดือน ๒ ชิว ๑ จิน	พิธีฉลองศาลเจ้าที่ตลาดล่าง
เดือน ๓ วันที่ ๒๘ จิน	ประเพณีทิ้งกระจาด
เดือน ๑๐ ชิว ๒ จิน	ฉลองวันเกิด เจียวตี้เอี้ยแซ
เดือน ๑๒ ชิว วันที่ ๒๓ จิน	พิธีไหว้ซึ่งเจียที (ส่งเจ้าขึ้นสวรรค์)

อาชีพ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างเจียรระโนพลอย ค้าขายพลอย และรับจ้างเดินพลอย มีผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ได้แก่ การทำขนมไข่แบบโบราณ (ขนมไข่ริมน้ำ) ขนมโก๋ (แบบสูตรโบราณ) ซึ่งเป็นขนมที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษชาวจีน และปัจจุบันยังคงดำเนินการต่อ

ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม สภาพโดยรอบของชุมชนยังสภาพเป็นเมืองเก่า มีร่องรอยความเจริญเมื่อในอดีต บ้านเรือนปลูกสร้างแบบผสมผสานระหว่าง จีนกับฝรั่งเศส ในละแวกของชุมชนในฝั่งแม่น้ำเดียวกัน ด้านทิศเหนือก็จะมีวัดญวนอนันนิกาย ได้แก่ วัดเขตต์นาคูญญาราม เป็นวัดที่มีองค์พระยมราช (ใต้ชื่อเอี้ย) ซึ่งเป็นเทพที่สำคัญในการประกอบพิธีทิ้งกระจาดของศาลเจ้าในละแวกนั้น เลยถัดขึ้นไปทางทิศเหนือจะมีวัดโบสถ์ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่บนเนินสูงดูแลสง่างามมากข้ามฝากแม่น้ำตรงเชิงสะพานจะเป็นวัดจันทนาราม (มหานิกาย ธรรมยุต) เลียบลำน้ำ

มาตอนใต้จะมีสะพานข้ามแม่น้ำระหว่างชุมชน ตรงหน้าจะมีโบสถ์โรมันตั้งสง่างาม แบบศิลปะโกธิก เป็นชุมชนที่มีชาวไทยนับถือคริสต์ อยู่อาศัยจำนวนมาก

วิถีชีวิต คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายสมถะ (ท่ามกลางชุมชนเมืองที่มีความวุ่นวายและการแข่งขัน) ช่วงเวลาเช้าและบ่ายสภาพชุมชนสงบเงียบไม่พลุกพล่านดูราวกับไม่มีคนอาศัยอยู่ แต่ช่วงเย็นเริ่มมีตลาดขายอาหารตามหน้าบ้านและข้างถนน ทำให้ดูคึกคักบ้างเล็กน้อย ตัวศาลเจ้าที่ตลาดล่างจะตั้งอยู่ในใจกลางของชุมชน ฝั่งขวาห่างริมแม่น้ำจันทบุรี ประมาณ ๑๐ เมตร จะมีผู้คนแวะเวียนมากราบไหว้อยู่เนื่อง ๆ ทั้งคนในพื้นที่ชุมชนและนอกชุมชน โดยมีความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้าที่ สภาพแวดล้อมที่ตั้งของศาลเจ้าที่ตลาดล่าง จะมีโรงขายน้ำชา (สกากาแฟ) ตลอดวัน สภาพเป็นโรงเรือนเดี่ยว ๆ หลังคามุงสังกะสี ในเรือนตั้งโต๊ะตัวยาวและม้านั่งยาว สำหรับให้คนมานั่งดื่มกาแฟ พร้อมกับนั่งเล่น “สกา” และ “หมากรุกไทย” ที่ตรงนี้จะเปรียบเสมือนสโมสรสำหรับคนที่ชื่นชอบการเล่น สกา และหมากรุก ซึ่งมีการพนันกินน้ำชากันบ้างเพื่อความสนุกสนาน คนที่นั่งเล่นเป็นผู้ชายวัยกลางคนและผู้สูงอายุ จากในชุมชนและนอกชุมชนสลับหมุนเวียนมานั่งเล่นกันทั้งวัน ครั้นเวลาค่ำคืนก็เข้านอนกันตามปกติ ไม่มีแหล่งบันเทิงเรริงใจในชุมชน

สายสัมพันธ์ทางสังคม สภาพชุมชนเมืองที่พบเห็นโดยทั่วไป มักมีสายสัมพันธ์ทางสังคมที่เปราะบาง อ่อนแอ ต่างคนต่างอยู่ แต่ทว่าชุมชนเมืองตลาดล่างริมน้ำแห่งนี้ คงมีสายสัมพันธ์ทางสังคมที่แนบแน่น อบอุน บนวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจมาจากการฝากฝังของผู้เฒ่าในชุมชนที่ย้ำเตือนลูกหลานให้มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ อาหาร ช่วยเหลือกันและกันในชุมชน อาจพูดได้ว่าคำสอนของผู้เฒ่าเหล่านั้น เป็นผลเชื่อมโยงมาจากบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่เป็นตัวการสำคัญในการจรรโลง สร้างสรรค์ ก่อลมเกลลา ยกระดับจิตวิญญาณอันเป็นคุณธรรมที่ดีก่อประโยชน์ต่อสังคม หรือสรุปว่า สื่อพื้นบ้าน ประเพณีที่กระจายศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ชุมชนริมน้ำ สามารถยึดโยงสายสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนแห่งนี้ให้มีความแนบแน่นมาจนถึงทุกวันนี้ ก็เป็นไปได้

ตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมบริหารจัดการด้านวัฒนธรรมประเพณีที่กระจายของเครือข่าย

วัฒนธรรมและชุมชนตลาดล่าง (ชุมชนริมน้ำ)

จากแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ ผู้ศึกษาจะประมวลนำมากล่าวถึงเฉพาะด้านที่มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ดังนี้

ด้านการมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ จากการศึกษาพบว่า งานประเพณีที่กระจายตายเป็นงานประเพณีที่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องทูตผีวิญญาณ ๓๖ จำพวก ต้องอาศัยพระสงฆ์จีนเป็นผู้นำพิธีทางศาสนา ในส่วนของพิธีกรรมอื่นที่สงฆ์ไม่ได้ปฏิบัติ จะมีผู้นำที่เป็นชาวบ้านเป็นผู้จัดการ ซึ่งการจัดการให้ครบองค์ประกอบของพิธีกรรมนี้มีรายละเอียดปลีกย่อยมาก ต้องอาศัยผู้รู้จริง และสนใจโดยไม่มีค่าตอบแทน การมีส่วนร่วมในด้านนี้ จะเห็นว่า คนในชุมชนที่เป็นผู้รู้ หรืออาจเรียกว่าปราชญ์ชาวบ้านที่รู้เกี่ยวกับพิธีกรรมของเทพเจ้าจีน มีส่วนร่วมอย่างเด่นชัด หากวิเคราะห์ถึงเรื่องการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวคิดของอาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ในเรื่องของการรู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ รู้รักษา สืบพื้นบ้านที่กระจาย ผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านมีความเข้าใจและบริหารจัดการได้ตามลักษณะของสื่อ

ด้านการมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ งานประเพณีที่กระจายศาลเจ้าที่ตลาดล่าง จะดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ ประกอบด้วยประธานคณะกรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง และคณะกรรมการ โดยรับสมัครจากผู้ชาย ทั้งคนในชุมชนและคนชุมชนอื่นที่มีจิตอาสา จำนวนไม่จำกัด เพื่อมาทำหน้าที่บริหารจัดการให้งานดำเนินไปอย่างเป็นระบบ คณะกรรมการแต่ละชุดที่เข้ามาบริหารงานมีวาระเพียง ๑ ปี ดังนั้น ความรู้ความเข้าใจในเรื่องพิธีกรรมจึงขาดความชำนาญ ต้องอาศัยปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ส่วนใหญ่พบคนในละแวกชุมชนที่มีฐานะดีเป็นกรรมการ โดยเฉพาะคนเป็นประธาน ซึ่งจะต้องเสียสละบริจาคทรัพย์เพื่องานบุญที่กระจายพอสมควร ส่วนกรรมการอื่น ๆ บริจาคตามกำลังศรัทธา ในส่วนขององค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็น คณะกรรมการมีบ้างเล็กน้อยโดยมาจากบุคคลสังกัดสมาคมต่าง ๆ

ด้านการมีส่วนร่วมเป็นผู้บริจาค งานที่กระจายตายเป็นงานบุญที่มีลักษณะของการบริจาคทานให้กับผู้ยากไร้ (ซึ่งมีจำนวนมากนับเป็นพัน ๆ คน) จึงต้องอาศัยเรียกรจากผู้มีจิตศรัทธาทั้งในและนอกชุมชน จากการศึกษาพบว่า คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริจาคเงินและสิ่งของทุกครัวเรือน โดยจะบริจาคมากขึ้นตามกำลังฐานะของตน และทำกันเป็นประจำสม่ำเสมอทุกปี

ด้านการมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค จากการศึกษาพบว่า ในส่วนของผู้ที่บริโภค คณะกรรมการห้ามเป็นผู้บริโภคโดยเด็ดขาด ซึ่งเป็นความเชื่อทางพิธีกรรม ที่เชื่อว่ากรรมการเปรียบเสมือนตัวแทนขององค์เทพ มาโปรดสัตว์นรก หรือผู้ยากไร้ จึงจะไม่มาแย่งชิงของบริจาค ในส่วนของคนในชุมชนมีส่วนร่วมบริโภคบ้าง อาจเป็นเพราะเพื่อความสนุกสนาน หรือมีบ้างที่สนใจสิ่งของที่มีในฉลาดด้ว เช่น รถจักรยานถีบ ๒ ล้อ พัดลมไฟฟ้า มุ้งหมอนผ้าห่ม และอื่น ๆ

ที่มีราคา แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่มารับบริจาคข้าวสารและแ่งด้วมาจากคนนอกชุมชนทั่วจังหวัดจันทบุรี
ตอนที่ ๓ บทบาทของชุมชนในพิธีกรรมงานประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง

จากแผนภาพที่ ๘ ซึ่งแสดงการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรม (ประเพณีทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง) จากการศึกษา พบว่า งานบุญทิ้งกระจาดศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากครั้งอดีต หากเทียบจากต้นไม้แห่งคุณค่า(พิจารณาในแนวดิ่ง) ส่วนของดอก ใบ ผล หมายถึง วิธีการโปรยทานแตกต่างจากอดีต ตรงเดิมใช้กระจาดที่สานจากไม้ไผ่คล้ายกับแข่งปลาทุ แต่มีขนาดใหญ่กว่า บรรจุสิ่งของที่บริจาคทานลงในกระจาดทั้งหมด ถึงเวลา กรรมการก็จะทิ้งกระจาดดังกล่าวจากร้านสูง ลงมาให้ผู้ยากไร้ได้แย่งชิงกันตามสะดวก ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ทิ้งกระจาด” แต่สภาพปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปไม่มีการทิ้งกระจาดดังกล่าวให้เห็น แต่เป็นการ “โยนด้ว” แทน และผู้ที่แ่งด้วได้ก็จะไปรับสิ่งของตามที่เขียนไว้บนด้วแทน ทั้งนี้ เนื่องจากคนยากไร้ที่มารับของบริจาคมิจำนวนมากขึ้นนับเป็นพัน ๆ คน หากคงใช้วิธีทิ้งกระจาดแบบดั้งเดิม ก็คงไม่สะดวก ซึ่งจะต้องใช้ “กระจาด” จำนวนมากมายเพื่อบรรจุข้าวของเครื่องใช้ที่จะโปรยเป็นทานให้เพียงพอกับผู้ยากไร้ที่มารอรับการบริจาคทาน รวมทั้งข้าวของอาจเกิดความเสียหาย แหกหักจากการทิ้งกระจาด หรือการแย่งกันเองของผู้รับบริจาค ด้วยเหตุนี้สื่อพื้นบ้านจึงจำเป็นต้องปรับประยุกต์วิธีการบางส่วนเพื่อให้เหมาะสม กับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อความอยู่รอด ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการบริหารจัดการวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ ๒๕๔๘ : ๘๑) เป็นแบบปรับประสาน (Articulation / Hybridization) คือ ใช้การ “โยนด้ว” แทน “ด้ว” ในที่นี้ คือ ฉลากที่ทำด้วยไม้กระดานอัด ขนาด ๑.๕ x ๓ นิ้ว แล้วเขียนฉลากสิ่งของเครื่องใช้ที่บริจาคติดไว้บนด้ว ใครแย่งได้อะไรก็ไปแล่งสิ่งของนั้นจากคณะกรรมการ หากจะถามว่า การปรับประยุกต์ อันนี้ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณค่าทางสังคมหรือไม่นั้น อาศัยทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่า อาจตอบได้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วนที่เป็นเปลือก หรือ ดอก ใบ ผล เท่านั้น ส่วนกระพี้ แก่น หรือ ลำต้นและรากยังคงรักษาไว้ เช่นเดิม หมายถึง คุณค่า ส่วนที่เป็น พิธีกรรมของสงฆ์ในขณะที่ทำกิจกรรมตลอดจนคุณธรรมที่แฝงไว้เกี่ยวกับเรื่องการรู้จักเสียสละ ให้ทาน เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ความมีเมตตา กรุณา ต่อผู้ด้อยกว่า และความมีกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ (แม่น้า) ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลง หากแต่ในปัจจุบันคนจะรู้เท่าทันถึงคุณค่าอันนี้ได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับการปัจเจกบุคคลมีความลึกซึ้งต่อสื่อพื้นบ้านมากน้อยเพียงใด

สำหรับบทบาทของชุมชนในพิธีกรรมทิ้งกระจาด จากการศึกษาพบว่า ในขณะที่จัดทำพิธีกรรมการทิ้งกระจาด เป็นเรื่องของสงฆ์และคณะกรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่างเป็นผู้จัดการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบพิธี ส่วนข้าวของ เครื่องเช่นไห้ว ส่วนใหญ่ก็ซื้อสำเร็จจากร้านค้า เช่น พุ่มกระดาศเงิน พุ่มกระดาศทอง เสื้อผ้ากระดาศ ม้ากระดาศและ นกกระดาศที่ไว้สำหรับทำพิธีส่ง

สารก็จัดซื้อจากร้านค้า ส่วนคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในเรื่องการนำผลไม้ อาหารหวานความมา เช่น ไข่เจียว ที่ ซึ่งทำได้ตลอดเวลาในขณะที่ทำพิธีกรรม สรุปรก็คือชุมชนไม่มีบทบาทสำคัญทั้ง ในขณะก่อน ระหว่าง หรือหลังพิธีกรรมทั้งกระเจาของศาลเจ้าที่ตลาดล่าง

บทสรุป

งานประเพณีที่กระเจาศาลเจ้าที่ตลาดล่าง ชุมชนริมน้ำ จังหวัดจันทบุรี เป็นประเพณี ความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนที่จัดขึ้นทุกปีช่วงเดือนสิงหาคม เพื่อส่งเสริมให้ผู้ที่มิฐานะและ บุคคลทั่วไปได้เสียสละทำบุญบริจาคทานแก่คนยากไร้โดยไม่จำกัดจำนวน โดยมีการบริหารจัดการ ในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งมาจากบุคคลที่มีจิตสาธารณะสมัครเข้ามาดำเนินงานวาระละ หนึ่งปี จะทำหน้าที่จัดหาสิ่งของสำหรับบริจาค และกำหนดขั้นตอนการแจกสิ่งของให้เป็นระเบียบ เรียบร้อย ส่วนพระสงฆ์ก็จะทำหน้าที่สวดมนต์ในพิธีกรรมเรียกวิญญาณส่งวิญญาณจนจบพิธี ใน ส่วนของประชาชนในชุมชน จะมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับบริจาค เพื่อสมทบรวบรวมเป็นปัจจัย สำหรับแจกทานต่อไป

ถึงแม้ว่าประเพณีที่กระเจาศาลเจ้าที่ตลาดล่างจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการที่ กระเจาไปจากอดีตในบางส่วน และคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญของขั้นตอนใน พิธีกรรมก็ตาม แต่ก็เชื่อได้ว่าอนาคตงานบุญที่กระเจานี้ยังคงดำเนินอยู่คู่ชุมชนแห่งนี้ไปอีก นานแสนนาน ทั้งนี้ แก่นสาระสำคัญของงานบุญไม่ได้ถูกเบี่ยงเบนแต่อย่างใด ผนวกกับ สภาพแวดล้อมเป็นชุมชนเมืองที่มีความแตกต่างในเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญส่งผลให้ผู้มี ฐานะดีให้ความช่วยเหลือผู้ยากไร้เป็นอย่างดีตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งต่อไปสมควรให้เจาะลึกในเรื่องต่อไปนี้

๑. ทักษะสติและความรู้สึกของชุมชนที่มีต่องานประเพณีที่กระเจาศาลเจ้าที่ตลาดล่าง
๒. ปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อการสูญหายของประเพณีที่กระเจาศาลเจ้าที่ตลาดล่าง
๓. ปัจจัยที่เอื้อให้องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมมีบทบาทในการส่งเสริมงานประเพณี ที่กระเจาศาลเจ้าที่ตลาดล่างให้เป็นที่รู้จักในหมู่มชนมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง คู่มือปฏิบัติเรื่องการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล กรุงเทพมหานคร
อาสาศึกษาดินแดน ๒๕๔๓
- กรรณิกา ชมดี การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณี
โครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์
ปริญญา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๕๒๔
- กระทรวงวัฒนธรรม และสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล
ยุทธศาสตร์การปฏิบัติงานวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน เอกพิมพ์ไท ๒๕๔๗
- กระทรวงศึกษาธิการ วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา ครูสภา
๒๕๔๔
- จิตติชัย ดอกไม้ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้าน/ชุมชน (SML) :
กรณีศึกษา อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา ๒๕๔๕
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง การระดมประชาชนเพื่อพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท
กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์ ๒๕๒๕
- จุฑารัตน์ จริยาอุดม การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาพื้นที่สีเขียวให้เป็นตลาดน้ำบาง
น้ำผึ้ง ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหาร
รัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา ๒๕๔๕
- ฉอ้าน วุฑฒิกรรมรักษา ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของ
ประชาชนในโครงการสร้างงานชนบท : ศึกษากรณีโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่น ตำบล
คุ้มพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สังคมสงเคราะห์
ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๖
- ชาคริต ไทยประดิษฐ์ การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอเมืองจันทบุรี ที่มีต่อ
โครงการบรรเทาอุทกภัยจังหวัดจันทบุรี ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา
การบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา ๒๕๔๗
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ครูสภา ๒๕๓๓
- นิพัทธเวช สืบแสง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ข้าราชการศูนย์วิจัยชาวเขา ๒๕๒๖
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ กลวิธี แนวทาง วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา

ชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา กรุงเทพมหานคร ศูนย์การศึกษา
นโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๒๗

ปรัชญา เวสารัชช์ รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนา
ชนบท กรุงเทพมหานคร สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๘

ปรีชาติ วลัยเสถียรและคณะ กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา
กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๔๓

ปรีชา เกียรติถวิล, องไบบัญญา และประชา กุลสุวรรณ เอกสารฉลองสมโภช ๑๐๐ ปี วัดถาวราราม
กาญจนบุรี พระสุวรรณการพิมพ์

พรศักดิ์ พัทธพจนารักษ์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์
เกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรบ้านลาดจำกัด จังหวัดเพชรบุรี
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ๒๕๓๔

พัชรี สิโรตส การมีส่วนร่วมของประชาชน ปทุมธานี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์รังสิต ๒๕๔๖

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และคณะ การพัฒนานักวิจัยท้องถิ่นด้านการบริหารจัดการ
วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม เอกสารประกอบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ ๒๕๕๑

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท กรุงเทพมหานคร สำนักงานไทย
อนุเคราะห์ไทย ๒๕๓๖

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษา วิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน
พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร ๒๕๓๖

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ทฤษฎีสังคมวิทยา กรุงเทพมหานคร โอเอสพรีนติ้งเฮาส์ ๒๕๒๘

สามารถ จันทร์สุรย์ และประทีป อินแสง การศึกษากับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย รายงานการวิจัย ๒๕๔๑
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม คู่มือการบริหารจัดการ
โครงการทางวัฒนธรรมของภาคีเครือข่ายดำเนินงานวัฒนธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๐
กรุงเทพมหานคร ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย ๒๕๕๐

-----คู่มือวิทยากรกระบวนการ คำนิยมที่พึงประสงค์ สำหรับชุมชน/หมู่บ้าน
กรุงเทพมหานคร ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย ๒๕๕๑

-----คู่มือแนวทางการดำเนินงานศูนย์วัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร ชุมชนสหกรณ์การเกษตร
แห่งประเทศไทย ๒๕๕๑

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ คู่มือการบริหารและการจัดการ
โครงการทางวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ๒๕๔๔

ภาคผนวก

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

ที่	ชื่อ-นามสกุล	อายุ	ตำแหน่ง/อาชีพ	ให้ข้อมูลในฐานะ
๑.	องอนนตสรภัญญ์	๕๑	เจ้าอาวาสวัดเขตร์นา บุญญาราม	พระสงฆ์
๒	นายปรีชา วัฒนกุลชูธร	๖๔	ทำสวน	ปราชญ์ผู้นำพิธีกรรม ท้องถิ่น
๓	นางสุมาลี รัตนภูษา	๖๔	ประธานชุมชนย่อย ที่ ๔	ผู้นำชุมชน
๔	นายภากร เกียรวิบูลยานนท์	๓๖	ค้าขาย	ประธานกรรมการ ศาลเจ้าที่ตลาดล่าง
๕	นายกมล เกียรวิบูลยานนท์	๓๔	ค้าขาย	กรรมการและเหรัญญิก ศาลเจ้าที่ตลาดล่าง
๖	นายชุนอ้อ เรืองอนันต์เลิศ(ลุง เอี้ยง)	๖๘	-	ชาวบ้าน
๗	นางวิจิตรา ศรีฟ้า	๕๖	เสริมสวย	ชาวบ้าน
๘	นายคำพันธ์ น้อยศรี	๕๐	ค้าขาย	ประธานกรรมการสภา วัฒนธรรมอำเภอเมือง
๙	นายพรทวี สรรพชัย	๔๗	ค้าขาย	รองประธานกรรมการ สภาวัฒนธรรมอำเภอ เมือง
๑๐	นางสาวเทียมจันทร์ วาสนาวิน	๕๓	ค้าขาย	รองประธานกรรมการ สภาวัฒนธรรมจังหวัด จันทบุรี

การเซ่นไหว้ฟ้าดิน

เซ่นไหว้ศาลเจ้าที่ตลาดล่าง

เซ่นไหว้พระยมราช (ใต้ซ้อเอี้ย)

อาหารของเซ่นไหว้วิญญาณ

ภูเขาดินภูเขาทองเช่นไหว้วิญญาน

เทวรูปประกอบพิธีกรรมของสงฆ์

พระสงฆ์และกรรมการศาลเจ้าที่ตลาดล่างประกอบพิธี “กึ่งหอง”

พระสงฆ์นำคณะกรรมการเช่นไหว้พระยมราช (ได้ชื่อเอี้ย)

พระสงฆ์ทำพิธีเชิญวิญญาณ ๓๖ จำพวก

การเผากระดาษเพื่อส่งสารสู่เบื้องบน

พระสงฆ์สวม “เหมา” ทำพิธีเกี่ยวกับวิญญาณ

โรงร้าน (ที่โยนตัว) วางสิ่งของสำหรับบริจาคทาน

